UNIVERSITY
02
M43

SRI CHAMARAJENDRA SANSKRIT COLLEGE LIBRARY

BANGALORE

Accn. No. 616 617

1. The maximum time allowed for retention of a book shall be one fortnight. It may be borrowed again if not required by others.

2. No reference books shall be lent out.

3. No borrower shall have more than two volumes out of the Library at one time.

4. Borrowers must not pass books from one to another but must return them to the Librarian.

5. Library books must not be used as class-books.

6. Any one who defaces by writing or otherwise damages any book shall pay the full cost of the book or of the entire works, if it consists of more than one volume.

7. The borrower shall be responsible for the value of the books lent out to him if they are lost, damaged or otherwise cannot be returned to the Library when they are due or recalled.

8. The presence of the voucher with the Librarian shall be considered sufficient proof of the non-return of books.

Class and No. H ~~44~~ ~~45~~ 72

SCANNED BOOK

1615-36 The Bangalore Press

ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ಬಳಸಿ

72

H ~~44~~ 45
~~616~~ 617

SREE CHAMARAJENDRA SANSKRIT COLLEGE LIBRARY
FORT, BANGALORE.

वाणी मञ्जरी सीरीज

ಹೆಚ್ಚುವರಿ ಸಂಖ್ಯೆ... E-902

SCANNED BOOK

XIV 29.1
625

SRI BALAMANORAMA SERIES No. 2.

ASHTADHYAYISUTRAPATA

WITH

GANAS AND VARTIKAS

॥ सवार्तिकगणाष्टाध्यायीसूत्रपाठः ॥

EDITED AND PUBLISHED

BY

S. CHANDRASEKHARA SASTRIGAL,

Teppakulam, Trichinopoly.

SREE CHAMARAJENDRA SANSKRIT COLLEGE LIBRARY
वाणीं मञ्जु वैश्नीवी
FORT, BANGALORE.

Trichinopoly:

PRINTED BY BR. JOSEPH S.J., SUPDT.,

ST. JOSEPH'S INDUSTRIAL SCHOOL PRESS.

Price 12 As.] 1912. [*Postage Extra.*

Registered according to Act XXV of 1867.
ALL RIGHTS RESERVED BY THE PUBLISHER.

१५१. आपत्यस्य च तद्धितेऽनाति १०८२

१५२. क्यच्व्योश्च २११९ ।

१५३. बिल्वकादिभ्यश्छस्य लुक् १३११ ।

२४४. बिल्व वेणु वेत्र वेतस तृण इक्षु काष्ठ कपोत कुञ्चा तक्षन्—**नडाद्यन्तर्गणो बिल्वादिः** ॥ छविधानार्थे ये नडादयस्ते यदा छसंनियोगे कृतकुगागमास्ते ॥

इति बिल्वकादयः ॥

१५४. तुरिष्ठेमेयःसु २००८ ।

१५५. टेः १७८६ ।

* णाविष्ठवत् प्रातिपदिकस्य कार्यं भवतीति वक्तव्यम्

१५६. स्थूलदूरयुवह्रस्वक्षिप्रक्षुद्राणां यणादिपरं पूर्वस्य च गुणः २०१५ ।

१५७. प्रियस्थिरस्फिरोरुबहुलगुरुवृद्धतृप्रदीर्घबृन्दारकाणां प्रस्थस्फवर्बंहिगर्वर्षित्रब्द्राघिबृन्दाः २०१६ ।

१५८. बहोर्लोपो भू च बहोः २०१७ ।

१५९. इष्ठस्य यिट् च २०१८ ।

१६०. ज्यादादीयसः २०१२ । ॥ ८ ॥

१६१. र ऋतो हलादेर्लघोः १७८५ ।

१६२. विभाषर्जोश्छन्दसि ३५५५ ।

१६३. प्रकृत्यैकाच् २०१० ।

* प्रकृत्या अके राजन्यमनुष्ययुवानः ।

१६४. इनण्यनपत्ये १२४५ ।

१६५. गाथिविदथिकेशिगणिपणिनश्च १२७५

१६६. संयोगादिश्च ११५६ ।

१६७. अन् ११५५ ।

१६८. ये चाभावकर्मणोः ११५४ ।

१६९. आत्माध्वानौ खे १६७१ ।

१७०. न मपूर्वोऽपत्येऽवर्मणः ११५७ ।

* वा हितनाम्न इति वाच्यम् ।

१७१. ब्राह्मोऽजातौ ११५८ ।

१७२. कार्मस्ताच्छील्ये १६१३ ।

१७३. औक्षमनपत्ये ११५९ ।

१७४. दाण्डिनायनहास्तिनायनाथर्वणिकजैह्माशिनेयवाशिनायनिभ्रौणहत्यधैवत्यसारवैक्ष्वाकमैत्रेयहिरण्मयानि ११४५ ।

१७५. ऋत्व्यवास्त्व्यवास्त्वमाध्वीहिरण्ययानि च्छन्दसि ३५५६ ।

अङ्गस्य राल्लोपो विड्वनोर्वाक्रोशेणो यण्हुझल्भ्यस्थलि च मन्त्रेषु र ऋतः पञ्चदश ॥

इति पाणिनीयसूत्रपाठे षष्ठस्याध्यायस्य चतुर्थः पादः अध्यायश्च ।

॥ अथ सप्तमोऽध्यायः ॥

प्रथमः पादः ।

१. युवोरनाकौ १२४७ ।
२. आयनेयीनीयियः फढखछघां प्रत्ययादीनाम् ४७५ ।
३. झोऽन्तः २१६९ ।
४. अदभ्यस्तात् २४७९ ।
५. आत्मनेपदेष्वनतः २२५८ ।
६. शीङो रुट् २४४२ ।
७. वेत्तेर्विभाषा २७०१ ।
८. बहुलं छन्दसि ३५५७ ।
९. अतो भिस ऐस् २०३ ।
१०. बहुलं छन्दसि ३५५८ ।
११. नेदमदसोरकोः ३४९ ।
१२. टाङसिङसामिनात्स्याः २०१ ।
१३. ङेर्यः २०४ ।
१४. सर्वनाम्नः स्मै २१५ ।
१५. ङसिङ्योः स्मात्स्मिनौ २१६ ।

१६. पूर्वादिभ्यो नवभ्यो वा २२१ ।
१७. जसः शी २१४ ।
१८. औङ आपः २८७ ।
१९. नपुंसकाच्च ३१० ।
२०. जश्शसोः शिः ३१२ ॥ १ ॥
२१. अष्टाभ्य औश् ३७२ ।
२२. षड्भ्यो लुक् २६१ ।
२३. स्वमोर्नपुंसकात् ३१९ ।
२४. अतोऽम् ३०९ ।
२५. अद्ड्डतरादिभ्यः पञ्चभ्यः ३१५ ।
२६. नेतराच्छन्दसि ३५५९ ।
* एकतरात्प्रतिषेधो वक्तव्यः ।
२७. युष्मदस्मद्भ्यां ङसोऽश् ३९९ ।
२८. ङे प्रथमयोरम् ३८२ ।
२९. शसो न ३९१ ।
३०. भ्यसो भ्यम् ३९५ ।
३१. पञ्चम्या अत् ३९७ ।
३२. एकवचनस्य च ३९६ ।
३३. साम आकम् ४०० ।
३४. आत औ णलः २३७१ ।
३५. तुह्योस्तातङ्ङाशिष्यन्यतरस्याम् २१९७
३६. विदेः शतुर्वसुः ३१०५ ।
३७. समासेऽनञ्पूर्वे क्त्वो ल्यप् ३३३२ ।
३८. क्त्वापि छन्दसि ३५६० । [३५६१ ।
३९. सुपां सुलुक्पूर्वसवर्णाच्छेयाडाड्यायाजालः
* इयाडियाजीकाराणामुपसङ्ख्यानम् ।
* आङ्याजयारामुपसङ्ख्यानम् ।
४०. अमो मश् ३५६२ । ॥ २ ॥

४१. लोपस्त आत्मनेपदेषु ३५६३ ।

४२. ध्वमो ध्वात् ३५६४ ।

४३. यजध्वैनमिति च ३५६५ ।

४४. तस्य तात् ३५६६ ।

४५. तप्तनप्तनथनाश्च ३५६७ ।

४६. इदन्तो मसि ३५६८ ।

४७. क्त्वो यक् ३५६९ ।

४८. इष्ट्वीनमिति च ३५७० ।

४९. स्नात्व्यादयश्च ३५७१ ।

२४५. स्नात्वी पीत्वी ॥ इति स्नात्व्यादिः ॥ आकृतिगणः ॥

५०. आज्जसेरसुक् ३५७२ ।

५१. अश्वक्षीरवृषलवणानामात्मप्रीतौ क्यचि २६६२ ।

* अश्ववृषयोर्मैथुनेच्छायामिति वक्तव्यम् ।

* क्षीरलवणयोर्लालसायाम् ।

* सर्वप्रातिपदिकानां क्यचि लालसायां सुगसुकौ च ।

५२. आमि सर्वनाम्नः सुट् २१७ ।

५३. त्रेस्त्रयः २६४ ।

५४. ह्रस्वनद्यापो नुट् २०८ ।

* नुमचिरतृज्वद्भावेभ्यो नुट्पूर्वविप्रतिषेधेन ।

५५. षट्चतुर्भ्यश्च ३३८ ।

५६. श्रीग्रामण्योश्छन्दसि ३५७३ ।

५७. गोः पादान्ते ३५७४ ।

५८. इदितो नुम्धातोः २२६२ ।

५९. शे मुचादीनाम् २५४२ ।

तुदाद्यन्तर्गणो मुचादिः ॥

* शे तृम्पादीनां नुम्वाच्यः ।

६०. मस्जिनशोर्झलि २५१७ ॥ ३ ॥
६१. रधिजभोरचि २३०२ ।
६२. नेट्यलिटि रधेः २५१६ ।
६३. रभेरशब्लिटोः २५८१ ।
६४. लभेश्च २५८२ ।
६५. आङो यि २८४५ ।
६६. उपात्प्रशंसायाम् २८४६ ।
६७. उपसर्गात्खल्घञोः ३३०६ ।
६८. न सुदुर्भ्यां केवलाभ्याम् ३३०७ ।
६९. विभाषा चिण्णमुलोः २७६५ ।
७०. उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः ३६१
७१. युजेरसमासे ३७६ ।
७२. नपुंसकस्य झलचः ३१४ ।
* बहूर्जेर्नुम्प्रतिषेधः ।
* अन्त्यात्पूर्वो वा नुम् ।
७३. इकोऽचि विभक्तौ ३२० । [३२१ ।
७४. तृतीयादिषु भाषितपुंस्कं पुंवद्गालवस्य
७५. अस्थिदधिसक्थ्यक्ष्णामनङुदात्तः ३२२
७६. छन्दस्यपि दृश्यते ३५७५ ।
७७. ई च द्विवचने ३५७६ ।
७८. नाभ्यस्ताच्छतुः ४२७ ।
७९. वा नपुंसकस्य ४४४ ।
८०. आच्छीनद्योर्नुम् ४४५ ॥ ४ ॥
८१. शप्श्यनोर्नित्यम् ४४६ ।
८२. सावनडुहः ३३२ ।
८३. दृक्स्ववःस्वतवसां छन्दसि ३५७७ ।
८४. दिव औत् ३३६ ।
८५. पथिमथ्यृभुक्षामात् ३६५ ।

८६. इतोऽत्सर्वनामस्थाने ३६६ ।

८७. थो न्थः ३६७ ।

८८. भस्य टेर्लोपः ३६८ ।

८९. पुंसोऽसुङ् ४३६ ।

९०. गोतो णित् २८४ ।

* ओतो णिदिति वाच्यम् ।

९१. णलुत्तमो वा २२८३ ।

९२. सख्युरसम्बुद्धौ २५३ ।

९३. अनङ् सौ २४८ ।

९४. ऋदुशनस्पुरुदंसोऽनेहसां च २७६ ।

९५. तृज्वत्क्रोष्टुः २७४ ।

९६. स्त्रियां च ३०५ ।

९७. विभाषा तृतीयादिष्वचि २७८ ।

९८. चतुरनडुहोरामुदात्तः ३३१ ।

९९. अम्सम्बुद्धौ ३३३ ।

१००. ऋत इद्धातोः २३९० ॥ ९ ॥

१०१. उपधायाश्च २५७१ ।

१०२. उदोष्ठ्यपूर्वस्य २४९४ ।

१०३. बहुलं छन्दसि ३५७८ ।

युवोरष्टाभ्यो लोपो रधिशप्ऽयनोरुपधायास्त्रीणि ।

इति पाणिनीयसूत्रपाठे सप्तमस्याध्यायस्य प्रथमः पादः ।

द्वितीयः पादः ।

१. सिचि वृद्धिः परस्मैपदेषु २२९७ ।

२. अतो ल्रान्तस्य २३३० ।

३. वदव्रजहलन्तस्याचः २२६७ ।

४. नेटि २२६८ ।

५. ह्मयन्तक्षणश्वसजागृणिश्व्येदिताम्
६. ऊर्णोतेर्विभाषा २४४९ । [२२९९
७. अतो हलादेर्लघोः २२८४ ।
८. नेड्वशि कृति २९८१ ।
९. तितुत्रतथसिसुसरकसेषु च ३१६३ ।
* तितुत्रेष्वग्रहादीनामिति वक्तव्यम् ।
१०. एकाच उपदेशेऽनुदात्तात् २२४६ ।
११. श्र्युकः किति २३८१ ।
१२. सनि ग्रहगुहोश्च २६१० ।
१३. कृसृभृवृस्तुद्रुस्रुश्रुवो लिटि २२९३ ।
१४. श्वीदितो निष्ठायाम् ३०३९ ।
१५. यस्य विभाषा ३०२५ ।
१६. आदितश्च ३०३६ ।
१७. विभाषा भावादिकर्मणोः ३०५४ ।
१८. क्षुब्धस्वान्तध्वान्तलग्नम्लिष्टविरिब्धफाण्टबाढानि मन्थमनस्तमःसक्ताविस्पष्टस्वरानायासभृशेषु ३०५८ ।
१९. धृषिशसी वैयात्ये ३०५९ ।
२०. दृढः स्थूलबलयोः ३०६० ॥ १ ॥
२१. प्रभौ परिबृढः ३०६१ ।
२२. कृच्छ्रगहनयोः कषः ३०६२ ।
२३. घुषिरविशब्दने ३०६३ ।
२४. अर्देः संनिविभ्यः ३०६४ ।
२५. अभेश्चाविदूर्ये ३०६५ ।
२६. णेरध्ययने वृत्तम् ३०६६ । [३०६८ ।
२७. वा दान्तशान्तपूर्णदस्तस्पष्टच्छन्नज्ञप्ताः
२८. रुष्यमत्वरसंघुषास्वनाम् ३०६९ ।
२९. हृषेर्लोमसु ३०७० ।

* विस्मितप्रतिघातयोश्च।

३०. अपचितश्च ३०७१।

* क्तिनि नित्यं चिभावो वक्तव्यः।

३१. हु ह्वरेश्छन्दसि ३५७९।

३२. अपरिह्वृताश्च ३५८०।

३३. सोमे ह्वरितः ३५८१।

३४. ग्रसितस्कभितस्तभितोत्तभितचत्तविकस्ताविशस्तृशंस्तृशास्तृतरुतृतरूतृवरुतृवरूतृवरूत्रीरुज्ज्वलितिक्षरितिवमित्यमितीति च ३५८२।

३५. आर्धधातुकस्येड्वलादेः २१८४।

३६. स्नुक्रमोरनात्मनेपदनिमित्ते २३२३।

३७. ग्रहोऽलिटि दीर्घः २५६२।

३८. वृतो वा २३९१।

३९. न लिङि २५२९।

४०. सिचि च परस्मैपदेषु २३९२ ॥ २ ॥

४१. इट् सनि वा २६२५।

४२. लिङ्सिचोरात्मनेपदेषु २५२८।

४३. ऋतश्च संयोगादेः २५२६।

४४. स्वरतिसूतिसूयतिधूञूदितो वा २२७९

४५. रधादिभ्यश्च २५१५।

४६. निरः कुषः २५६०।

४७. इण्निष्ठायाम् ३०४५।

४८. तीषसहलुभरुषरिषः २३४०।

४९. सनीवन्तर्धभ्रस्जदम्भुश्रिस्वृयूर्णुभरज्ञपिसनाम् २६१८।

* तनिपतिदरिद्रातिभ्यस्सनो वा इड्वाच्यः।

५०. क्लिशः क्त्वानिष्ठयोः ३०४९।

५१. पूङश्च ३०५० ।
५२. वसतिक्षुधोरिट् ३०४६ ।
५३. अञ्चेः पूजायाम् ३०४७ ।
५४. लुभो विमोहने ३०४८ ।
५५. जॄव्रश्च्योः क्त्वि ३३२७ ।
५६. उदितो वा ३३२८ ।
५७. सेऽसिचि कृतचृतच्छृदतृदनृतः २५०६
५८. गमेरिट् परस्मैपदेषु २४०१ ।
५९. न वृद्भ्यश्चतुर्भ्यः २३४८ ।
६०. तासि च क्लृपः २३५२ ॥ ३ ॥
६१. अचस्तास्वत्थल्यनिटो नित्यम् २२९४
६२. उपदेशेऽत्वतः २२९५ ।
६३. ऋतो भारद्वाजस्य २२९६ । [२५२७
६४. बभूथाततन्थजगृभ्मववर्थेति निगमे
६५. विभाषा सृजिदृशोः २४०४ ।
६६. इडत्त्यर्तिव्ययतीनाम् २३८४ ।
६७. वस्वेकाजाद्घसाम् ३०९६ ।
६८. विभाषा गमहनविदविशाम् ३०९९ ।
* दृशेश्च ।
६९. सनिंससनिवांसम् ३५८३ ।
७०. ऋद्धनोः स्ये २३६६ ।
७१. अञ्जेः सिचि २५४६ ।
७२. स्तुसुधूञ्भ्यः परस्मैपदेषु २३८५ ।
७३. यमरमनमातां सक्च २३७७ ।
७४. स्मिपूङ्रञ्ज्वशां सनि २६२६ ।
७५. किरश्च पञ्चभ्यः २६११ ।
७६. रुदादिभ्यः सार्वधातुके २४७४ ।
७७. ईशः से २४३९ ।

७८. ईडजनोर्ध्वे च २४४० ।
७९. लिङः सलोपोऽनन्त्यस्य २२११ ।
८०. अतो येयः २२१२ ॥ ४ ॥
८१. आतो ङितः २२३५ ।
८२. आने मुक् ३१०१ ।
८३. ईदासः ३१०४ ।
८४. अष्टन आ विभक्तौ ३७१ ।
८५. रायो हलि २८६ ।
८६. युष्मदस्मदोरनादेशे ३९३ ।
८७. द्वितीयायां च ३९० ।
८८. प्रथमायाश्च द्विवचने भाषायाम् ३८७
८९. योऽचि ३९२ ।
९०. शेषे लोपः ३८५ ।
९१. मपर्यन्तस्य ३८३ ।
९२. युवावौ द्विवचने ३८६ ।
९३. यूयवयौ जसि ३८८ ।
९४. त्वाहौ सौ ३८४ ।
९५. तुभ्यमह्यौ ङयि ३९४ ।
९६. तवममौ ङसि ३९८ ।
९७. त्वमावेकवचने ३८९ ।
९८. प्रत्ययोत्तरपदयोश्च १३७३ ।
९९. त्रिचतुरोः स्त्रियां तिसृचतसृ २९८ ।
१००. अचि र ऋतः २९९ ॥ ५ ॥
१०१. जराया जरसन्यतरस्याम् २२७ ।
१०२. त्यदादीनामः २६५ ।
* द्विपर्यन्तानामेवेष्टिः ।
१०३. किमः कः ३४२ ।
१०४. कु तिहोः १९५४ ।

१०५. क्काति १९६० ।

१०६. तदोः सः सावनन्त्ययोः ३८१ ।

१०७. अदस औ सुलोपश्च ४३७ ।

* अदस औत्वप्रतिषेधस्साकच्कस्य वा वक्तव्यः सादुत्वं च ।

१०८. इदमो मः ३४३ ।

१०९. दश्च ३४५ ।

११०. यः सौ ४४१ ।

१११. इदोऽय्पुंसि ३४४ ।

११२. अनाप्यकः ३४६ ।

११३. हलि लोपः ३४७ ।

११४. मृजेर्वृद्धिः २४७३ ।

११५. अचो ञ्णिति २५४ ।

११६. अत उपधायाः २२८२ ।

११७. तद्धितेष्वचामादेः १०७५ ।

११८. किति च १०७६ ।

सिचि प्रभाविट् सन्यचस्तास्वदातो
जराया अष्टादश ॥

इति पाणिनीयसूत्रपाठे सप्तमस्याध्यायस्य द्वितीयः पादः ।

तृतीयः पादः ।

१. देविकाशिंशपादित्यवाड्दीर्घसत्रश्रेयसामात् १४३९ ।

२. केकयमित्रयुप्रलयानां यादेरियः ११४४

३. न य्वाभ्यां पदान्ताभ्यां पूर्वौ तु ताभ्यामैच् १०९८ ।

४. द्वारादीनां च १३८६ ।

२४६. द्वार स्वर स्वग्राम (स्वाध्याय) व्यल्कश स्वस्ति स्वर् स्फयकृत (सफ्यकृत्) स्वादुमृदु श्वस् श्वन् स्व ॥ **इति द्वारादिः** ॥

५. न्यग्रोधस्य च केवलस्य १५४३ ।

६. न कर्मव्यतिहारे ३२१७ ।

७. स्वागतादीनां च १५४९ ।

२४७. स्वागत स्वध्वर स्वङ्ग व्यङ्ग व्यड व्यवहार स्वपिति (स्वपति) ॥ **इति स्वागतादिः** ॥

८. श्वादेरिञि १५६० ।

* इकारादाविति वाच्यम् ।

९. पदान्तस्यान्यतरस्याम् १५६१ ।

१०. उत्तरपदस्य १३९६ ।

११. अवयवादृतोः १३९७ ।

१२. सुसर्वार्धाज्जनपदस्य १३९८ ।

१३. दिशोऽमद्राणाम् १३९९ ।

१४. प्राचां ग्रामनगराणाम् १४०० ।

१५. संख्यायाः संवत्सरसंख्यस्य च १७५२ ।

१६. वर्षस्याभविष्यति १७५४ ।

१७. परिमाणान्तस्यासंज्ञाशाणयोः १६८३ ।

* कुलिजशब्दमपि केचित्पठन्ति ।

१८. जे प्रोष्ठपदानाम् १४०९ ।

१९. हृद्भगसिन्ध्वन्ते पूर्वपदस्य च ११३३

२०. अनुशतिकादीनां च १४३८ ॥ १ ॥

२४८. अनुशतिक अनुहोड अनुसंवरण (अनुसंचरण) अनुसंवत्सर अङ्गारवेणु असिहत्य (अस्यहत्य) अस्यहेति वध्योग पुष्करसद् अनुहरत् कुरुकत कुरुपञ्चाल उदकशुद्ध इहलोक परलोक सर्वलोक सर्वपुरुष सर्वभूमि

१. भिन्नपदत्वे मृदुग्रहणवैयर्थ्यम् । तत्र यकारवकाराभावात् ।

प्रयोग परस्त्री । 'राजपुरुषात्ष्यञि' । सूत्रनड । **इत्यनुशतिकादिः ॥ आकृतिगणोऽयम् ॥** तेन । अभिगम अधिभूत अधिदेव चतुर्विद्या इत्यादयोऽप्यन्ये विज्ञेयाः ।

२१. देवताद्वन्द्वे च १२३९ ।

२२. नेन्द्रस्य परस्य १२४० ।

२३. दीर्घाच्च वरुणस्य १२४१ ।

२४. प्राचां नगरान्ते १४३१ । [१४३२ ।

२५. जङ्गलधेनुवलजान्तस्य विभाषितमुत्तरम्

२६. अर्धात्परिमाणस्य पूर्वस्य तु वा १६८४

२७. नातः परस्य १६८५ ।

२८. प्रवाहणस्य ढे ११२९ ।

२९. तत्प्रत्ययस्य च ११३० । [१४६० ।

३०. नञः शुचीश्वरक्षेत्रज्ञकुशलनिपुणानाम्

३१. यथातथायथापुरयोः पर्यायेण १७८९

३२. हनस्तोऽचिण्णलोः २५७४ ।

३३. आतो युक्चिण्कृतोः २७६१ ।

३४. नोदात्तोपदेशस्य मान्तस्यानाचमेः २७६३

* अनाचमिकमिवमीनामिति वक्तव्यम् ।

३५. जनिवध्योश्च २५१२ । [२५७० ।

३६. अर्तिह्रीव्लीरीक्नूयीक्ष्माय्यातां पुग्णौ

३७. शाच्छासाह्वाव्यावेपां युक् २५८५ ।

* पातेर्णौ लुग्वक्तव्यः ।

* धूञ्प्रीञोर्नुग्वक्तव्यः ।

३८. वो विधूनने जुक् २५९० । [२५९१ ।

३९. लीलोर्नुग्लुकावन्यतरस्यां स्नेहनिपातने

४०. भियो हेतुभये षुक् २५९५ ॥ २ ॥

४१. स्फायो वः २५९७ ।

४२. शदेरगतौ तः २५९८ ।

४३. रुहः पोऽन्यतरस्याम् २५९९ ।

४४. प्रत्ययस्थात्कात्पूर्वस्यात इदाप्यसुपः ४६३

* मामकनरकयोरुपसङ्ख्यानम् ।

* त्यक्त्यपोश्च ।

४५. न यासयोः ४६४ ।

* त्यकनश्च निषेधः ।

* पावकादीनां छन्दसि ।

* आशिषि वुनश्च न ।

* उत्तरपदलोपेन ।

* क्षिपकादीनां च ।

२४९. (वा ४५३०) । क्षिपका धुवका चरका सेवका करका चटका अवका लहका अलका कन्यका ध्रुवका एडका ॥ इति क्षिपकादिः आकृतिगणः ॥

* तारका ज्योतिषि ।

* वर्णका तान्तवे ।

* वर्तका शकुनौ प्राचाम् ।

* अष्टका पितृदेवत्ये ।

* सूतकापुत्रिकावृन्दारकाणां वेति वक्तव्यम् ।

४६. उदीचामातः स्थाने यकपूर्वायाः ४६५

* धात्वन्तयकोस्तु नित्यम् ।

४७. भस्त्रैषाजाज्ञाद्वास्वा नञ्पूर्वाणामपि ४६६

४८. अभाषितपुंस्काच्च ४६७ ।

४९. आदाचार्याणाम् ४६८ ।

५०. ठस्येकः ११७० ।

५१. इसुसुक्तान्तात्कः १२२१ ।

* दोष उपसङ्ख्यानम् ।

५२. चजोः कु घिण्यतोः २८६३ ।

* निष्ठायामनिट इति वक्तव्यम् ।

५३. न्यङ्क्वादीनां च २८६४ ।

२५०. न्यङ्कु मद्गु भृगु दूरेपाक फलेपाक क्षणेपाक दूरेपाका फलेपाका दूरेपाकु फलेपाकु तक्र (तत्र) वक्र

(चक्र) व्यतिषङ्ग (अनुषङ्ग) अबसर्ग (उपसर्ग) श्वपाक मांसपाक (मासपाक) मूलपाक कपोतपाक उलूकपाक । 'संज्ञायां मेघनिदाघावदाघार्घाः' १८० । न्यग्रोध वीरुत् ।

इति न्यङ्क्वादिः ॥

५४. हो हन्तेर्ञ्णिन्नेषु ३५८ ।

५५. अभ्यासाच्च २४३० ।

५६. हेरचङि २५३१ ।

५७. सन्लिटोर्जेः २३३१ ।

५८. विभाषा चेः २५२५ ।

५९. न क्वादेः २८७५ ।

६०. अजिव्रज्योश्च २८७६ ॥ ३ ॥

६१. भुजन्युब्जौ पाण्युपतापयोः २८७७ ।

६२. प्रयाजानुयाजौ यज्ञाङ्गे २८७८ ।

६३. वञ्चेर्गतौ २८७९ ।

६४. ओक उचः के २८८० ।

६५. ण्य आवश्यके २८८१ ।

६६. यजयाचरुचप्रवचर्चश्च २८८२ ।

* त्यजेश्च ।

६७. वचोऽशब्दसंज्ञायाम् २८८३ ।

६८. प्रयोज्यनियोज्यौ शक्यार्थे २८८४ ।

६९. भोज्यं भक्ष्ये २८८५ ।

७०. घोर्लोपो लेटि वा ३५८४ ।

७१. ओतः श्यनि २५१० ।

७२. क्सस्याचि २३३७ ।

७३. लुग्वा दुहदिहलिहगुहामात्मनेपदे दन्त्ये [२३६५ ।

७४. शमामष्टानां दीर्घः श्यनि २५१९ ।

७५. ष्ठिवुक्लमुचमां शिति २३२० ।

* आङि चम इति वक्तव्यम् ।

७६. क्रमः परस्मैपदेषु २३२२ ।

७७. इषगमियमां छः २४०० ।

७८. पाघ्राध्मास्थाम्नादाण्दृश्यर्तिसर्तिशदसदां पिबजिघ्रधमतिष्ठमनयच्छपश्यर्छधौ- शीयसीदाः २३६० ।

७९. ज्ञाजनोर्जा २५११ ।

८०. प्वादीनां ह्रस्वः २५५८ ॥ ४ ॥

८१. मीनातेर्निगमे ३५८५ ।

८२. मिदेर्गुणः २३४६ ।

८३. जुसि च २४८१ ।

८४. सार्वधातुकार्धधातुकयोः २१६८ ।

८५. जाग्रोऽविचिण्णल्ङित्सु २४८० ।

८६. पुगन्तलघूपधस्य च २१८९ ।

८७. नाभ्यस्तस्याचि पिति सार्वधातुके २५०३

* बहुलं छन्दसीति वक्तव्यम् ।

८८. भूसुवोस्तिङि २२२४ ।

८९. उतो वृद्धिर्लुकि हलि २४४३ ।

९०. ऊर्णोतेर्विभाषा २४४५ ।

९१. गुणोऽपृक्ते २४४८ ।

९२. तृणह इम् २५४५ ।

९३. ब्रुव ईट् २४५२ ।

९४. यङो वा २६५१ ।

९५. तुरुस्तुशम्यमः सार्वधातुके २४४४ ।

९६. अस्तिसिचोऽपृक्ते २२२५ ।

९७. बहुलं छन्दसि ३५८६ ।

९८. रुदश्च पञ्चभ्यः २४७५ ।

९९. अङ्गार्ग्यगालवयोः २४७६ ।

१००. अदः सर्वेषाम् २४२६ ॥ ५ ॥

0

१०१. अतो दीर्घो यञि २१७० ।
१०२. सुपि च २०२ ।
१०३. बहुवचने झल्येत् २०५ ।
१०४. ओसि च २०७ ।
१०५. आङि चापः २८९ ।
१०६. सम्बुद्धौ च २८८ ।
१०७. अम्बार्थनद्योर्ह्रस्वः २६७ ।
१०८. ह्रस्वस्य गुणः २४२ ।
१०९. जसि च २४१ ।
११०. ऋतो ङिसर्वनामस्थानयोः २७५ ।
१११. घेर्ङिति २४५ ।
११२. आण्नद्याः २६८ ।
११३. याडापः २९० ।
११४. सर्वनाम्नः स्याड्ढ्रस्वश्च २९१ ।
११५. विभाषा द्वितीयातृतीयाभ्याम् २९३
११६. ङेराम्नद्याम्नीभ्यः २७० ।
११७. इदुद्भ्याम् २९७ ।
११८. औत् २५६ ।
११९. अच्च घेः २४७ ।
१२०. आङो नाऽस्त्रियाम् २४४ ।

देविकादेवतास्फायो भुजमीनातेरतो
दीर्घो विंशतिः ॥

इति पाणिनीयसूत्रपाठे सप्तमस्याध्यायस्य तृतीयः पादः ।

चतुर्थः पादः ।

१. णौ चङ्युपधाया ह्रस्वः २३१४ ।
२. नाग्लोपिशास्वृदिताम् २५७२ ।

३. भ्राजभासभाषदीपजीवमीलपीडामन्यतरस्याम् २५६५ ।

* काण्यादीनां वेति वक्तव्यम् ।

२५१. (वा ४६०७) । कण रण भण श्रण लुप हेठ हायि वाणि (चाणि) लोटि (लोठ) लोपि ॥ **इति कणादिः ॥**

४. लोपः पिवतेरीच्चाभ्यासस्य २५८७ ।

५. तिष्ठतेरित् २५८८ ।

६. जिघ्रतेर्वा २५८९ ।

७. उर्ऋत् २५६७ ।

८. नित्यं छन्दसि ३५८७ ।

९. दयतेर्दिगि लिटि २३८८ ।

* दिग्यादेशेन द्वित्वबाधनमिष्यते ।

१०. ऋतश्च संयोगादेर्गुणः २३७९ ।

११. ऋच्छत्यॄताम् २३८३ ।

१२. शॄदॄप्रां ह्रस्वो वा २४९५ ।

१३. केऽणः ८३४ ।

१४. न कपि ८३५ ।

१५. आपोऽन्यतरस्याम् ८९२ ।

१६. ऋदृशोऽङि गुणः २४०६ ।

१७. अस्यतेस्थुक् २५२० ।

१८. श्वयतेरः २४२१ ।

१९. पतः पुम् २३५५ ।

२०. वच उम् २४५४ । ॥ १ ॥

२१. शीङः सार्वधातुके गुणः २४४१ ।

२२. अयङ्यि क्ङिति २६४९ ।

२३. उपसर्गाद्ध्रस्व ऊहतेः २७०२ ।

२४. एतेर्लिङि २४५७ ।

२५. अकृत्सार्वधातुकयोर्दीर्घः २२९८ ।

२६. च्वौ च २१२० ।

२७. रीङृतः १२३४ ।

२८. रिङ् शयग्लिङ्क्षु २३६७ ।

२९. गुणोऽर्तिसंयोगाद्योः २३८० ।

३०. यङि च २६३३ ।

* हन्तेर्हिंसायां यङि घ्नीभावो वाच्यः ।

३१. ई घ्राध्मोः २६४८ ।

३२. अस्य च्वौ २११८ ।

३३. क्यचि च २६५८ ।

३४. अशनायोदन्यधनाया बुभुक्षापिपासा–गर्धेषु २६६१ ।

३५. न च्छन्दस्यपुत्रस्य ३५८८ ।

* अपुत्रादीनामिति वक्तव्यम् ।

३६. दुरस्युर्द्रविणस्युर्वृषण्यति रिषण्यति ३५८९ ।

३७. अश्वाघस्यात् ३५९० ।

३८. देवसुम्नयोर्यजुषि काठके ३५९१ ।

३९. कव्यध्वरपृतनस्यर्चि लोपः ३५९२ ।

४०. द्यतिस्यतिमास्थामित्ति किति ३०७४ ।

४१. शाच्छोरन्यतरस्याम् ३०७५ ।[।। २ ।।

* श्यतेरित्वं व्रते नित्यमिति वक्तव्यम् ।

४२. दधातेर्हिः ३०७६ ।

४३. जहातेश्च क्त्वि ३३३१ ।

४४. विभाषा छन्दसि ३५९३ ।

४५. सुधितवसुधितनेमधितधिष्वधिषीय च ३५९४ ।

४६. दो दद्घोः ३०७७ ।

४७. अच उपसर्गात्तः ३०७८ ।

४८. अपो भि ४४२ ।

* मासश्छन्दसीति वक्तव्यम्।

* स्ववस्स्वतवसोर्मास उषसश्च त इष्यते।

४९. सः स्यार्धधातुके २३४२।

५०. तासस्त्योर्लोपः २१९१।

५१. रि च २१९२।

५२. ह एति २२५०।

५३. यीवर्णयोर्दीधीवेव्योः २४८८।

५४. सनि मीमाघुरभलभशकपतपदामच इस् २६२३।

* राधो हिंसायां सनीस् वाच्यः।

५५. आप्ज्ञप्यृधामीत् २६१९।

५६. दम्भ इच्च २६२१।

५७. मुचोऽकर्मकस्य गुणो वा २६२४।

५८. अत्र लोपोऽभ्यासस्य २६२०।

५९. ह्रस्वः २१८०।

६०. हलादिः शेषः २१७९ ॥ ३ ॥

६१. शर्पूर्वाः खयः २२५९।

६२. कुहोश्चुः २२४५।

६३. न कवतेर्यङि २६४१।

६४. कृषेश्छन्दसि ३५९५।

६५. दाधर्तिदर्धर्तिदर्धर्षिबोभूतुतेतिक्तेऽलर्ष्यापनीफणत्संसनिष्यदत्करिक्रत्कनिक्रदद्भरिभ्रद्दविध्वतोदविद्युतत्तरित्रतःसरीसृपतंवरीवृजन्मर्मृज्यागनीगन्तीति च [३५९६।

६६. उरत् २२४४।

६७. द्युतिस्वाप्योः सम्प्रसारणम् २३४४।

६८. व्यथो लिटि २३५३।

६९. दीर्घ इणः किति २४५६।

७०. अत आदेः २२४८ ।
७१. तस्मान्नुड् द्विहलः २२८८ ।
७२. अश्नोतेश्च २५३३ ।
७३. भवतेरः २१८१ ।
७४. ससूवेति निगमे ३५९७ ।
७५. निजां त्रयाणां गुणः श्लौ २५०२ ।
७६. भृञामित् २४९६ ।
७७. अर्तिपिपर्त्योश्च २४९३ ।
७८. बहुलं छन्दसि ३५९८ ।
७९. सन्यतः २३१७ ।
८०. ओः पुयण्ज्यपरे २५७७ ॥ ४ ॥
८१. स्रवतिशृणोतिद्रवतिप्रवतिप्लवतिच्यवतीनां वा २५७८ ।
८२. गुणो यङ्लुकोः २६३० ।
८३. दीर्घोऽकितः २६३२ ।
८४. नीग्वञ्चुस्रंसुध्वंसुभ्रंसुकसपतपदस्कन्दाम् २६४२ ।
८५. नुगतोऽनुनासिकान्तस्य २६४३ ।
८६. जपजभदहदशभञ्जपशां च २६३८ ।
८७. चरफलोश्च २६३६ ।
८८. उत्परस्यातः २६३७ ।
८९. ति च ३०३७ ।
९०. रीगृदुपधस्य च २६४४ ।
* रीगृत्वत इति वक्तव्यम् ।
९१. रुग्रिकौ च लुकि २६५२ ।
९२. ऋतश्च २६५३ ।
९३. सन्वल्लघुनि चङ्परेऽनग्लोपे २३१६ ।
९४. दीर्घो लघोः २३१८ ।

९५. अत्स्मृदृत्वरप्रथम्रदस्तॄस्पशाम् २५६६ ।
९६. विभाषा वेष्टिचेष्ट्योः २५८३ ।
९७. ई च गणः २५७३ ।
णौ च शीङः शाच्छोः शर्पूर्वाः स्रवतिसप्तदश ।

इति पाणिनीयसूत्रपाठे सप्तमस्याध्यायस्य चतुर्थः पादः अध्यायश्च ।

॥ अथ अष्टमोऽध्यायः ॥

प्रथमः पादः ।

१. सर्वस्य द्वे २१३९ ।
२. तस्य परमाम्रेडितम् ८३ ।
३. अनुदात्तं च ३६७० ।
४. नित्यवीप्सयोः २१४० ।

५. परेर्वर्जने २१४१ ।

* परेर्वर्जने वा वचनम् ।

६. प्रसमुपोदः पादपूरणे ३५९९ ।

७. उपर्यध्यधसः सामीप्ये २१४२ ।

८. वाक्यादेरामन्त्रितस्यासूयाऽसंमतिकोप-
कुत्सनभर्त्सनेषु २१४३ ।

९. एकं बहुव्रीहिवत् २१४४ ।

१०. आबाधे च २१४५ ।

११. कर्मधारयवदुत्तरेषु २१४६ ।

१२. प्रकारे गुणवचनस्य २१४७ ।

* आनुपूर्व्ये द्वे वाच्ये ।

* क्रियासमभिहारे च ।

* डाचि विवक्षिते द्वे बहुळम् ।

* स्त्रीनपुंसकयोरुत्तरपदस्थाया विभक्तेराम्भावो वा वक्तव्यः ।

१३. अकृच्छ्रे प्रियसुखयोरन्यतरस्याम् [२१४८

१४. यथास्वे यथायथम् २१४९ ।

१५. द्वन्द्वं रहस्यमर्यादावचनव्युत्क्रमणयज्ञ-
पात्रप्रयोगाभिव्यक्तिषु २१५० ।

१६. पदस्य ४०१ ।

१७. पदात् ४०२ ।

१८. अनुदात्तं सर्वमपादादौ ४०३ ।

* समानवाक्ये निघातयुष्मदस्मदादेशा वक्तव्याः ।

१९. आमन्त्रितस्य च ३६५४ ।

२०. युष्मदस्मदोः षष्ठीचतुर्थीद्वितीयास्थयो-
र्वांनावौ ४०४ । ॥ १ ॥

२१. बहुवचनस्य वस्नसौ ४०५ ।

२२. तेमयावेकवचनस्य ४०६ ।

२३. त्वामौ द्वितीयायाः ४०७ ।

२४. न चवाहाहैवयुक्ते ४०८ ।

२५. पश्यार्थैश्चानालोचने ४०९ ।

२६. सपूर्वायाः प्रथमाया विभाषा ४१० ।

२७. तिङो गोत्रादीनि कुत्सनाभीक्ष्ण्ययोः ३९३४ ।

२५२. गोत्र ब्रुव प्रवचन प्रहसन प्रकथन प्रत्ययन प्रपञ्च प्राय न्याय प्रचक्षण विचक्षण अवचक्षण स्वाध्याय भूयिष्ठ (भूयिष्ट) वानाम ॥ **इति गोत्रादिः** ॥

२८. तिङ्ङतिङः ३९३५ ।

२९. न लुट् ३९३६ ।

३०. निपातैर्यद्यदिहन्तकुविन्नेच्चेच्चणकच्चिद्यत्र–युक्तम् ३९३७ ।

३१. नह प्रत्यारम्भे ३९३८ ।

३२. सत्यं प्रश्ने ३९३९ ।

३३. अङ्गाप्रातिलोम्ये ३९४० ।

३४. हि च ३९४१ ।

३५. छन्दस्यनेकमपि साकाङ्क्षम् ३९४२ ।

३६. यावद्यथाभ्याम् ३९४३ ।

३७. पूजायां नानन्तरम् ३९४४ ।

३८. उपसर्गव्यपेतं च ३९४५ ।

३९. तुपश्यपश्यताहैः पूजायाम् ३९४६ ।

४०. अहो च ३९४७ । ॥ २ ॥

४१. शेषे विभाषा ३९४८ ।

४२. पुरा च परीप्सायाम् ३९४९ ।

४३. नन्वित्यनुज्ञैषणायाम् ३९५० ।

४४. किं क्रियाप्रश्नेऽनुपसर्गमप्रतिषिद्धम् [३९५१ ।

४५. लोपे विभाषा ३९५२ ।

४६. एहिमन्ये प्रहासे लृट् ३९५३ ।

४७. जात्वपूर्वम् ३९५४ ।
४८. किंवृत्तं च चिदुत्तरम् ३९५५ ।
४९. आहो उताहो चानन्तरम् ३९५६ ।
५०. शेषे विभाषा ३९५७ । [३९५८ ।
५१. गत्यर्थलोटा लृण्न चेत्कारकं सर्वान्यत्
५२. लोट् च ३९५९ ।
५३. विभाषितं सोपसर्गमनुत्तमम् ३९६० ।
५४. हन्त च ३९६१ । [३९६२ ।
५५. आम एकान्तरमामन्त्रितमनन्तिके
५६. यद्धितुपरं छन्दसि ३९६३ ।
५७. चनचिदिवगोत्रादितद्धिताम्रेडितेष्वगतेः
५८. चादिषु च ३९६५ । [३९६४ ।
५९. चवायोगे प्रथमा ३९६६ ।
६०. हेति क्षियायाम् ३९६७ । ॥ ३ ॥

६१. अहेति विनियोगे च ३९६८ ।
६२. चाहलोप एवेत्यवधारणम् ३९६९ ।
६३. चादिलोपे विभाषा ३९७० ।
६४. वैवावेति च च्छन्दसि ३९७१ ।
६५. एकान्याभ्यां समर्थाभ्याम् ३९७२ ।
६६. यद्वृत्तान्नित्यम् ३९७३ ।

* अत्र व्यवहिते कार्यमिष्यते ।

६७. पूजनात्पूजितमनुदात्तं काष्ठादिभ्यः
३९७४ ।

२५३. काष्ठ दारुण अमातापुत्र वेश अनाज्ञात अनुज्ञात अपुत्र अयुत अद्भुत (अनुक्त) भृश घोर सुख परम सु अति ॥ **इति काष्ठादिः** ॥

६८. सगतिरपि तिङ् ३९७५ ।

* गतिग्रहणे उपसर्गग्रहणमिष्यते ।

६९. कुत्सने च सुप्यगोत्रादौ ३९७६ ।

* क्रियाकुत्सन इति वाच्यम् ।

* पूतिश्चानुबन्ध इति वाच्यम् ।

* वा बह्वर्थमनुदात्तमिति वाच्यम् ।

७०. गतिर्गतौ ३९७७ ।

७१. तिङि चोदात्तवति ३९७८ ।

७२. आमन्त्रितं पूर्वमविद्यमानवत् ४१२ ।

७३. नामन्त्रिते समानाधिकरणे सामान्यवचनम् ४१३ ।

७४. विभाषितं विशेषवचने ३६५५ ।

* बहुवचनमित्यपि भाष्यम् ।

सर्वस्य बहुवचनस्य शेषेऽहेति चतुर्दश ॥

इति पाणिनीयसूत्रपाठे अष्टमस्याध्यायस्य प्रथमः पादः ।

द्वितीयः पादः ।

१. पूर्वत्रासिद्धम् १२ ।

* पूर्वत्रासिद्धीयमद्विर्वचने ।

२. नलोपः सुप्स्वरसंज्ञातुग्विधिषु कृति ३५३ [३६५७ ।

३. न मुने ४३९ ।

४. उदात्तस्वरितयोर्यणः स्वरितोऽनुदात्तस्य

५. एकादेश उदात्तेनोदात्तः ३६५८ ।

६. स्वरितो वाऽनुदात्ते पदादौ ३६५९ ।

७. नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य २३६ ।

* अह्नो नलोपप्रतिषेधः ।

८. न ङिसंबुद्ध्योः ३५२ ।

* ङावुत्तरपदे प्रतिषेधः ।

९. मादुपधायाश्च मतोर्वोऽयवादिभ्यः १८९७ ।

२५४. यव दल्मि ऊर्मि (उर्मि) भूमि कृमि[1] कुञ्चा वशा द्राक्षा ध्राक्षा ध्रजि (व्रजि) ध्वजि निजि सिजि सञ्जि हरित् ककुत् मरुत् गरुत् इक्षु द्रु मधु ॥ **इति यवादिः ॥ आकृतिगणः ॥**

१०. झयः १८९८ ।

११. संज्ञायाम् १८९९ ।

१२. आसन्दीवदष्ठीवच्चक्रीवत्कक्षीवद्रुमण्वच्चर्मण्वती १९०० ।

१३. उदन्वानुदधौ च १९०१ ।

१४. राजन्वान्सौराज्ये १९०२ ।

१५. छन्दसीरः ३६०० ।

१६. अनो नुट् ३६०१ ।

१७. नाद्धस्य ३६०२ ।

* भूरिदाव्नस्तुड्वाच्यः ।

* ईद्रथिनः ।

१८. कृपो रो लः २३५० ।

* वालमूललघ्वलमङ्गुलीनां वालोरमापद्यत इति वाच्यम् ।

* कपिलकादीनां संज्ञाच्छन्दसोर्वेति वाच्यम् ।

२५५. (वा) । कपिलक निर्विलीक लोमानि पांसुल कल्म शुक्र कपिलिका तर्पिलिका तर्पिलि ॥ **आकृतिगणोऽयम् । इति कपिलकादिः ॥**

१९. उपसर्गस्यायतौ २३२६ ।

२०. ग्रो यङि २६३९ । ॥ १ ॥

२१. अचि विभाषा २५४१ ।

२२. परेश्च घाङ्कयोः ३२६२ ।

* घ इति स्वरूपस्य ग्रहणम् ।

* योगे चेति वाच्यम् ।

---

१. अत्र कक्षीवच्छब्दस्य पाठो नार्ष इति 'न सम्प्रसारण' इति सूत्रभाष्यस्वरस इति शब्देन्दुशेखरे स्थितम् ।

२३. संयोगान्तस्य लोपः ५४ ।

* यणः प्रतिषेधो वाच्यः ।

२४. रात्सस्य २८० ।

२५. धि च २२४९ ।

* सन्दीति वक्तव्यम् ।

२६. झलो झलि २२८१ ।

२७. ह्रस्वादङ्गात् २३६९ ।

२८. इट ईटि २२६६ ।

२९. स्कोः संयोगाद्योरन्ते च ३८० ।

३०. चोः कुः ३७८ ।

३१. हो ढः ३२४ ।

३२. दादेर्धातोर्घः ३२५ ।

३३. वा द्रुहमुहष्णुहष्णिहाम् ३२७ ।

३४. नहो धः ४४० ।

३५. आहस्थः २४५१ । [२९४ ।

३६. व्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशां षः

३७. एकाचो बशो भष्झषन्तस्य स्ध्वोः ३२६

३८. दधस्तथोश्च २५०१ ।

३९. झलां जशोऽन्ते ८४ ।

४०. झषस्तथोर्धोऽधः २२८० । ॥ २ ॥

४१. षढोः कः सि २९५ । [३०१६ ।

४२. रदाभ्यां निष्ठातो नः पूर्वस्य च दः

४३. संयोगादेरातो धातोर्यण्वतः ३०१७ ।

४४. ल्वादिभ्यः ३०१८ ।

* ऋल्वादिभ्यः क्तिन्निष्ठावद्वाच्यः ।

* दुग्वोर्दीर्घश्च ।

* पूञो विनाशे ।

* सिनोतेर्ग्रासकर्मकर्तृकस्य ।

४५. ओदितश्च ३०१९ ।
४६. क्षियो दीर्घात् ३०१५ ।
४७. श्योऽस्पर्शे ३०२१ ।
४८. अञ्चोऽनपादाने ३०२४ ।
४९. दिवोऽविजिगीषायाम् ३०२८ ।
५०. निर्वाणोऽवाते ३०२९ ।
५१. शुषः कः ३०३० ।
५२. पचो वः ३०३१ ।
५३. क्षायो मः ३०३२ ।
५४. प्रस्त्योऽन्यतरस्याम् ३०३४ ।
५५. अनुपसर्गात्फुल्लक्षीबकृशोल्लाघाः ३०३५
* उत्फुल्लसम्फुल्लयोरुपसङ्ख्यानम् ।
५६. नुदविदोन्दीत्राघ्राह्रीभ्योऽन्यतरस्याम् ३०३८ ।
५७. न ध्याख्यापॄमूर्च्छिमदाम् ३०४० ।
५८. वित्तो भोगप्रत्यययोः ३०४१ ।
५९. भित्तं शकलम् ३०४२ ।
६०. ऋणमाधमर्ण्ये ३०४३ । ॥ ३ ॥
६१. नसत्तनिषत्तानुत्तप्रतूर्तसूर्तगूर्तानि छन्दसि ३६०३ ।
६२. क्निन्प्रत्ययस्य कुः ३७७ ।
६३. नशेर्वा ४३१ ।
६४. मो नो धातोः ३४१ ।
६५. म्वोश्च २३०९ ।
६६. ससजुषो रुः १६२ ।
६७. अवयाः श्वेतवाः पुरोडाश्च ३४१६ ।
६८. अहन् ४४३ ।
* रूपरात्रिरथन्तरेषु रुत्वं वाच्यम् ।

६९. रोऽसुपि १७२ ।.

७०. अम्नरूधरवरित्युभयथा छन्दसि ३६०४

* अहरादीनां पत्यादिषु वा रेफः ।

२५६. (वा ३६०४) । अहर् गीर् धूर् ॥ इत्यहरादिः ॥ २५७. पति गण पुत्र ॥ इति पत्यादिः

७१. भुवश्च महाव्याहृतेः ३६०५ ।

७२. वसुस्रंसुध्वंस्वनडुहां दः ३३४ ।

७३. तिप्यनस्तेः २४८४ ।

७४. सिपि धातो रुर्वा २४८५ ।

७५. दश्च २४६८ ।

७६. र्वोरुपधाया दीर्घ इकः ४३३ ।

७७. हलि च ३५४ ।

७८. उपधायां च २२६५ ।

७९. न भकुर्छुराम् १६२९ ।

८०. अदसोऽसेर्दादु दो मः ४१९ ॥ ४ ॥

८१. एत ईद्बहुवचने ४३८ ।

८२. वाक्यस्य टेः प्लुत उदात्तः ९३ ।

८३. प्रत्यभिवादेऽशूद्रे ९४ ।

* स्त्रियान्न ।

* भो राजन्यविशां वेति वाच्यम् ।

८४. दूराद्धूते च ९५ ।

८५. हैहेप्रयोगे हैहयोः ९६ । [९७ ।

८६. गुरोरनृतोऽनन्त्यस्याप्येकैकस्य प्राचाम्

८७. ओमभ्यादाने ३६०६ ।

८८. ये यज्ञकर्मणि ३६०७ ।

८९. प्रणवष्टेः ३६०८ ।

९०. याज्यान्तः ३६०९ ।

९१. ब्रूहिप्रेष्यश्रौषड्वौषडावहानामादेः ३६१०

९२. अग्नीत्प्रेषणे परस्य च ३६११ ।

९३. विभाषा पृष्टप्रतिवचने हेः ३६१२ ।

९४. निगृह्यानुयोगे च ३६१३ ।

९५. आम्रेडितं भर्त्सने ३६१४ ।

* भर्त्सने पर्यायेणेति वक्तव्यम् ।

९६. अङ्गयुक्तं तिङाकाङ्क्षम् ३६१५ ।

९७. विचार्यमाणानाम् ३६१६ ।

९८. पूर्वं तु भाषायाम् ३६१७ ।

९९. प्रतिश्रवणे च ३६१८ ।

१००. अनुदात्तं प्रश्नान्ताभिपूजितयोः ३६१९

१०१. चिदिति चोपमार्थे प्रयुज्यमाने ३६२०

१०२. उपरिस्विदासीदिति च ३६२१ ।

१०३. स्वरितमाम्रेडितेऽसूयासंमतिकोपकुत्सनेषु ३६२२ ।

१०४. क्षियाशीःप्रैषेषु तिङाकाङ्क्षम् ३६२३

१०५. अनन्त्यस्यापि प्रश्नाख्यानयोः ३६२४

१०६. प्लुतावैच इदुतौ ३६२५ ।

१०७. एचोऽप्रगृह्यस्यादूराद्धूते पूर्वस्यार्धस्यादुत्तरस्येदुतौ ३६२६ ।

* प्रश्नान्ताभिपूजितविचार्यमाणप्रत्यभिवादनयाज्यान्तेष्वेव ।

* पदान्तग्रहणं कर्तव्यम् ।

* आमन्त्रिते छन्दसि प्लुतविकारोऽयं वक्तव्यः ।

१०८. तयोर्य्वावचि संहितायाम् ३६२७ ।

पूर्वत्राचि षढोर्नसत्तैत ईच्चिदित्यष्टौ ॥

इति पाणिनीयसूत्रपाठे अष्टमस्याध्यायस्य द्वितीयः पादः ।

तृतीयः पादः ।

१. मतुवसो रु सम्बुद्धौ छन्दसि ३६२८

* वन उपसङ्ख्यानम् । [यां च ।

* विभाषाभवद्भगवदघवतामोच्चावस्य छन्दसि भाषा-

२. अत्रानुनासिकः पूर्वस्य तु वा १३६ ।

३. आतोऽटि नित्यम् ३६३२ ।

४. अनुनासिकात्परोऽनुस्वारः १३७ ।

५. समः सुटि १३५ ।

* संपुङ्कानां सो वक्तव्यः ।

६. पुमः खय्यम्परे १३९ ।

७. नश्छव्यप्रशान् १४० ।

८. उभयथर्क्षु ३६३० ।

९. दीर्घादटि समानपादे ३६३१ ।

१०. नॄन्पे १४१ ।

११. स्वतवान्पायौ ३६३३ ।

१२. कानाम्रेडिते १४३ ।

१३. ढो ढे लोपः २३३५ ।

१४. रो रि १७३ ।

१५. खरवसानयोर्विसर्जनीयः ७६ ।

* (विसर्जनीयोऽनुत्तरपदे) ।

१६. रोः सुपि ३३९ ।

१७. भोभगोअघोअपूर्वस्य योऽशि १६७ ।

१८. व्योर्लघुप्रयत्नतरः शाकटायनस्य १६८

१९. लोपः शाकल्यस्य ६७ ।

२०. ओतो गार्ग्यस्य १६९ ॥ १ ॥

२१. उञि च पदे १७० ।

२२. हलि सर्वेषाम् १७१ ।

२३. मोऽनुस्वारः १२२ ।

२४. नश्चापदान्तस्य झलि १२३ ।

२५. मो राजि समः क्वौ १२६ ।

२६. हे मपरे वा १२७ ।

* यवलपरे यवला वेति वक्तव्यम् ।

२७. नपरे नः १२९ ।

२८. ङ्णोः कुक्टुक्शरि १३० ।

२९. डः सि धुट् १३१ ।

३०. नश्च १३२ ।

३१. शि तुक् १३३ ।

३२. ङमो ह्रस्वादचि ङमुण्नित्यम् १३४ ।

३३. मय उञो वो वा १०८ ।

३४. विसर्जनीयस्य सः १३८ ।

३५. शर्परे विसर्जनीयः १५० ।

३६. वा शरि १५१ ।

* खर्परे शरि वा विसर्गलोपो वक्तव्यः ।

३७. कुप्वोः ≍क≍पौ च १४२ ।

३८. सोऽपदादौ १५२ ।

* पाशकल्पककाम्येष्विति वाच्यम् ।

* अनव्ययस्येति वाच्यम् ।

* काम्ये रोरेवेति वाच्यम् ।

३९. इणः षः १५३ ।

४०. नमस्पुरसोर्गत्योः १५४　॥ २ ॥

४१. इदुदुपधस्य चाप्रत्ययस्य १५५ ।

* मुहुसः प्रतिषेधः ।

४२. तिरसोऽन्यतरस्याम् १५६ ।

४३. द्विस्त्रिश्चतुरिति कृत्वोऽर्थे १५७ ।

४४. इसुसोः सामर्थ्ये १५८ ।

४५. नित्यं समासेऽनुत्तरपदस्थस्य १५९ ।

४६. अतःकृकमिकंसकुम्भपात्रकुशाकर्णीष्वनव्ययस्य १६० ।

४७. अधःशिरसी पदे १६१ ।

४८. कस्कादिषु च १४४ ।

२५८. कस्कः कौतस्कुतः भ्रातुष्पुत्रः शुनस्कर्णः सद्यस्कालः सद्यस्क्रीः साद्यस्क्रः कांस्कान् सर्पिष्कुण्डिका धनुष्कपालम् बहिष्पलम् (बर्हिष्पलम्) यजुष्पात्रम् अयस्कान्तः तमस्काण्डः अयस्काण्डः मेदस्पिण्डः भास्करः अहस्करः ॥ इति कस्कादिः ॥ आकृतिगणः ॥

४९. छन्दसि वा प्राम्रेडितयोः ३६३४ ।

५०. कःकरत्करतिकृधिकृतेष्वनदितेः ३६३५

५१. पञ्चम्याः परावध्यर्थे ३६३६ ।

५२. पातौ च बहुलम् ३६३७ । [३६३८ ।

५३. षष्ठ्याः पतिपुत्रपृष्ठपारपदपयस्पोषेषु

५४. इडाया वा ३६३९ ।

५५. अपदान्तस्य मूर्धन्यः २१० ।

५६. सहेः साडः सः ३३५ ।

५७. इण्कोः २११ ।

५८. नुम्विसर्जनीयशर्व्यवायेऽपि ४३४ ।

५९. आदेशप्रत्यययोः २१२ ।

६०. शासिवसिघसीनां च २४१० ॥ ३ ॥

६१. स्तौतिण्योरेव षण्यभ्यासात् २६२७ ।

६२. सः स्विदिस्वदिसहीनां च २६२८ ।

६३. प्राक्सितादड्व्यवायेऽपि २२७६ ।

६४. स्थादिष्वभ्यासेन चाभ्यासस्य २२७७

६५. उपसर्गात्सुनोतिसुवतिस्यतिस्तौतिस्तोभतिस्थासेनयसेधसिचसञ्जस्वञ्जाम् [२२७०

६६. सदिरप्रतेः २२७१ ।

६७. स्तन्भेः २२७२ ।

६८. अवाच्चालम्बनाविदूर्ययोः २२७३ ।
६९. वेश्च स्वनो भोजने २२७४ ।
७०. परिनिविभ्यः सेवसितसयसिवुसहसुट्स्तुस्वञ्जाम् २२७५ ।
७१. सिवादीनां वाऽड्व्यवायेऽपि २३५९ ।
७२. अनुविपर्यभिनिभ्यः स्यन्दतेरप्राणिषु २३४९ ।
७३. वेः स्कन्देरनिष्ठायाम् २३९८ ।
७४. परेश्च २३९९ ।
७५. परिस्कन्दः प्राच्यभरतेषु ३०२६ ।
७६. स्फुरतिस्फुलत्योर्निर्निविभ्यः २५३७ ।
७७. वेः स्कभ्नातेर्नित्यम् २५५६ ।
७८. इणःषीध्वं लुङ्लिटां धोऽङ्गात् २२४७
७९. विभाषेटः २३२५ ।
८०. समासेऽङ्गुलेः सङ्गः १०१९ ॥ ४ ॥
८१. भीरोः स्थानम् १०२० ।
८२. अग्नेः स्तुत्स्तोमसोमाः ९२४ ।
८३. ज्योतिरायुषः स्तोमः १०२१ ।
८४. मातृपितृभ्यां स्वसा ९८४ ।
८५. मातुःपितुर्भ्यामन्यतरस्याम् ९८३ ।
८६. अभिनिसः स्तनःशब्दसंज्ञायाम् ३१९३
८७. उपसर्गप्रादुर्भ्यामस्तिर्यच्परः २४७२ ।
८८. सुविनिर्दुर्भ्यः सुपिसूतिसमाः २४७७
८९. निनदीभ्यां स्नातेः कौशले ३०८२ ।
९०. सूत्रं प्रतिष्णातम् ३०८३ ।
९१. कपिष्ठलो गोत्रे ३०८४ ।
९२. प्रष्ठोऽग्रगामिनि २९१७ ।
९३. वृक्षासनयोर्विष्टरः ३२३३ ।

९४. छन्दोनाम्नि च ३२०६ ।

९५. गवियुधिभ्यां स्थिरः ९६७ ।

९६. विकुशमिपरिभ्यः स्थलम् ३०८५ ।

९७. अम्बाम्बगोभूमिसव्येऽपद्वित्रिकुशेकुशङ्क्कङ्गुमञ्जिपुञ्जिपरमेबर्हिर्दिव्यग्निभ्यः स्थः २९१८ ।

* स्थास्थिन्स्थृणामिति वक्तव्यम् ।

९८. सुषामादिषु च १०२२ ।

२५९. सुषामा निःषामा दुःषामा सुषेधः निषेधः (निःषेधः) दुःषेधः सुषन्धिः निःषन्धिः दुःषन्धिः सुष्टु दुष्टु 'गौरिषक्थः संज्ञायाम्' १८१ । प्रतिष्णिका जलाषाहम् (जलाषाडम्) नौषेचनम् दुन्दुभिषेवणम् (दुन्दुभिषेचनम्) 'एति संज्ञायामगात्' १८२ । 'नक्षत्राद्वा' १८३ । हरिषेणः रोहिणीषेणः रोहिणीसेनः ॥ **इति सुषामादिः ॥**

आकृतिगणः ॥

९९. एति संज्ञायामगात् १०२३ (ग२५३)

१००. नक्षत्राद्वा १०२४ । (ग२५३) ॥७॥

१०१. ह्रस्वात्तादौ तद्धिते १३२५ ।

१०२. निसस्तपतावनासेवने २४०३ ।

१०३. युष्मत्तत्ततक्षुष्वन्तःपादम् ३६४० ।

१०४. यजुष्येकेषाम् ३६४१ ।

१०५. स्तुतस्तोमयोश्छन्दसि ३६४२ ।

१०६. पूर्वपदात् ३६४३ ।

१०७. सुञः ३६४४ ।

१०८. सनोतेरनः ३६४५ ।

१०९. सहेः पृतनर्ताभ्यां च ३६४६ ।

---

१. एति संज्ञायां, नक्षत्राद्वा इत्यनयोर्गणसूत्रमेव न्याय्यम् ।

ಪುಸ್ತಕದ ಸಂಖ್ಯೆ E-902

११०. न रपरसृपिसृजिस्पृशिस्पृहिसवनादीनाम् ३१६८ ।

२६०. सवने सवने । सूते सूते । सोमे सोमे । सवनमुखे सवनमुखे । किंसं किंसम् (किंसः किंसः) । अनुसवनं अनुसवनम् । गोसनिं गोसनिम् । अश्वसनिं अश्वसनिम् ॥ **पाठान्तरम्** ॥ सवने सवने सवनमुखे सवनमुखे । अनुसवनमनुसवनम् । संज्ञायां बृहस्पतिसवः ॥ शकुनिसवनम् । सोमे सोमे । सुते सुते । संवत्सरे संवत्सरे । बिसं बिसम् । किसं किसम् । मुसलं मुसलम् । गोसनिम् अश्वसनिम् ॥ **इति सवनादिः** ॥

१११. सात्पदाद्योः २१२३ ।

११२. सिचो यङि २६४० ।

११३. सेधतेर्गतौ २२७८ ।

११४. प्रतिस्तब्धनिस्तब्धौ च ३०२७ ।

११५. सोढः २३५८ ।

११६. स्तम्भुसिवुसहां चङि २५८० ।

११७. सुनोतेः स्यसनोः २५२४ ।

११८. सदेः परस्य लिटि २३६१ ।

* स्वञ्जेरुपसङ्ख्यानम् ।

११९. निव्यभिभ्योऽड्व्यवाये वा छन्दसि ३६४७ ।

मतुवसोरुञ्चि चेदुदुपधस्य स्तौतिण्योर्भीरोर्ह्रस्वात्तादावेकोनविंशतिः ॥

इति पाणिनीयसूत्रपाठे अष्टमस्याध्यायस्य तृतीयः पादः ।

चतुर्थः पादः ।

१. रषाभ्यां नो णः समानपदे २३५ ।

* ऋवर्णान्नस्य णत्वं वाच्यम् ।

२. अट्कुप्वाङ्नुम्व्यवायेऽपि १९७ ।

३. पूर्वपदात्संज्ञायामगः ८५७ ।

४. वनं पुरगामिश्रकासिध्रकाशारिकाकोटराग्रेभ्यः १०३९ ।

५. प्रनिरन्तःशरेक्षुप्लक्षाम्रकार्ष्यखदिरपीयूक्षाभ्योऽसंज्ञायामपि १०५० ।

६. विभाषौषधिवनस्पतिभ्यः १०५१ ।

* द्व्यच्त्र्यज्भ्यामेव ।

* इरिकादिभ्यः प्रतिषेधो वक्तव्यः ।

२६१. (वा ४९७६)। इरिका मिरिका तिमिरा। **इतीरिकादिः ॥ आकृतिगणः ॥**

७. अह्नोऽदन्तात् ७९१ ।

८. वाहनमाहितात् १०५२ ।

९. पानं देशे १०५३ ।

१०. वा भावकरणयोः १०५४ ।

* गिरिनद्यादीनां वा ।

२६२. (वा ४९८०) । गिरिनदी गिरिनख गिरिनद्ध गिरिनितम्ब चक्रनदी चक्रनितम्ब तूर्यमान माषोन आर्गयन ॥ **इति गिरिनद्यादिः ॥ आकृतिगणः ॥**

११. प्रातिपदिकान्तनुम्विभक्तिषु च १०५५

* युवादेर्न ।

२६३. (वा ४९९९) । युवन् पक्व अहन् ॥ **इति युवादिः** ॥ (आर्ययूना क्षत्रिययूना प्रपक्वानि परिपक्वानि दीर्घाह्नी) ॥ **आकृतिगणोऽयम्** ॥

१२. एकाजुत्तरपदे णः ३०७ ।

१३. कुमति च १०५६ ।

१४. उपसर्गादसमासेऽपि णोपदेशस्य २२८७

१५. हिनुमीना २५३० ।

१६. आनि लोट् २२३१।

१७. नेर्गदनदपतपदघुमास्यतिहन्तियातिवातिद्रातिप्सातिवपतिवहतिशाम्यतिचिनोतिदेग्धिषु च २२८५। [२२३२।

१८. शेषे विभाषाऽकखादावषान्त उपदेशे

१९. अनितेः २४७८।

२०. अन्तः २९८४। ॥ १ ॥

२१. उभौ साभ्यासस्य २६०६।

२२. हन्तेरत्पूर्वस्य ३५९।

२३. वमोर्वा २४२९।

२४. अन्तरदेशे ३२९४।

२५. अयनं च ३२९५।

२६. छन्दस्यृदवग्रहात् ३६४८।

२७. नश्च धातुस्थोरुषुभ्यः ३६४९।

२८. उपसर्गादनोत्परः ८५९।[1]

२९. कृत्यचः २८३५।

* निर्विण्णस्योपसङ्ख्यानम्।

३०. णेर्विभाषा २८३६।

३१. हलश्चेजुपधात् २८३७।

३२. इजादेः सनुमः २८३८।

३३. वा निंसनिक्षनिन्दाम् २८३९।

३४. न भाभूपूकमिगमिप्यायीवेपाम् २८४०

* पूञ एवेह ग्रहणमिष्यते।

* ण्यन्तभादीनामुपसङ्ख्यानम्।

३५. षात्पदान्तात् ३३१०।

३६. नशेः षान्तस्य २५१८।

३७. पदान्तस्य १९८।

---

१. 'उपसर्गाद्बहुलम्' इति भाष्यम्।

३८. पदव्यवायेऽपि १०५७ ।

* अतद्धित इति वाच्यम् ।

३९. क्षुभ्नादिषु च ७९२ ।

२६४. क्षुभ्ना नृनयन नन्दिन् नन्दन नगर—एतान्युत्तरपदानि संज्ञायां प्रयोजयन्ति । हरिनन्दी हरिनन्दनः गिरिनगरम् । नृतिर्यङि प्रयोजयति । नरीनृत्यते । नर्तन गहन नन्दन निवेश निवास अग्नि अनूप—एतान्युत्तरपदानि प्रयोजयन्ति । परिनर्तनम् परिगहनम् परिनन्दनम् शरनिवेशः शरनिवासः शराग्निः दर्भानूपः । 'आचार्यादणत्वं च' १८४ । आचार्यभोगीनः । **आकृतिगणोऽयम्** ॥ **पाठान्तरम्** ॥ क्षुभ्ना तृप्नु नृनमन नरनगर नन्दन । यङ्नृती । गिरिनदी गृहगमन निवेश निवास अग्नि अनूप आचार्यभोगीन चतुर्हायन । 'इरिकादीनि वनोत्तरपदानि संज्ञायाम्' १८५। इरिका तिमिर समीर कुबेर हरि कर्मार ॥ **इति क्षुभ्नादिः** ॥

इति श्रीपाणिनिमुनिप्रणीतो गणपाठः समाप्तः ।

* अग्रग्रामाभ्यान्नयतेर्णो वाच्यः ।

४०. स्तोः श्चुना श्चुः १११ । ॥ २ ॥

* श्चुत्वं धुटि सिद्धं वाच्यम् ।

४१. ष्टुना ष्टुः ११३ ।

४२. न पदान्ताट्टोरनाम् ११४ ।

* अनाम्नवतिनगरीणामिति वक्तव्यम् ।

४३. तोः षि ११५ ।

४४. शात् ११२ ।

४५. यरोऽनुनासिकेऽनुनासिको वा ११६ ।

* प्रत्यये भाषायां नित्यम् ।

४६. अचो रहाभ्यां द्वे ५९ ।

४७. अनचि च ४८ ।

* यणो मयो द्वे वाच्ये ।

४८. नादिन्याक्रोशे पुत्रस्य ५५ ।

* तत्परे च ।

* वा हतजग्धयोः ।

* चयो द्वितीयाश्शरि पौष्करसादेरिति वाच्यम् ।

४९. शरोऽचि ३४० ।
५०. त्रिप्रभृतिषु शाकटायनस्य ५६ ।
५१. सर्वत्र शाकल्यस्य ५७ ।
५२. दीर्घादाचार्याणाम् ५८ ।
५३. झलां जश्झशि ५२ ।
५४. अभ्यासे चर्च २१८२ ।
५५. खरि च १२१ ।
५६. वाऽवसाने २०६ ।
५७. अणोऽप्रगृह्यस्यानुनासिकः ११० ।
५८. अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः १२४ ।
५९. वा पदान्तस्य १२५ ।
६०. तोर्लि ११७ । ॥ ३ ॥

६१. उदः स्थास्तम्भ्वोः पूर्वस्य ११८ ।
६२. झयो होऽन्यतरस्याम् ११९ ।
६३. शश्छोऽटि १२० ।

* छत्वममीति वाच्यम् ।

६४. हलो यमां यमि लोपः ६० ।
६५. झरो झरि सवर्णे ७१ ।
६६. उदात्तादनुदात्तस्य स्वरितः ३६६० ।
६७. नोदात्तस्वरितोदयमगार्ग्यकाश्यपगालवानाम् ३६६१ ।
६८. अ अ ११ ।

रषाभ्यामुभौ ष्टुना ष्टुरुदः स्थाष्टौ ॥

इति पाणिनीयसूत्रपाठे अष्टमस्याध्यायस्य चतुर्थः पादः अध्यायश्च ।

॥ श्रीरस्तु ॥

अथ पाणिनीयो धातुपाठः ।

भ्वादयः ।

१ भू सत्तायाम्। **उदात्तः परस्मैभाषः**॥ अथ षट्त्रिंशत्तवर्गीयान्ताः आत्मनेपदिनः ॥ २ एध वृद्धौ। ३ स्पर्ध सङ्घर्षे। ४ गाधृ प्रतिष्ठालिप्सयोर्ग्रन्थे च। ५ बाधृ लोडने। ६ नाथृ ७ नाधृ याच्ञोपतापैश्वर्याशीःषु। ८ दध धारणे। ९ स्कुदि आप्रवणे। १० श्विदि श्वैत्ये। ११ वदि अभिवादनस्तुत्योः। १२ भदि कल्याणे सुखे च। १३ मदि स्तुतिमोदमदस्वप्नकान्तिगतिषु। १४ स्पदि किञ्चिच्चलने। १५ क्लिदि परिदेवने। १६ मुद हर्षे। १७ दद दाने। १८ ष्वद। १९ स्वर्द आस्वादने। २० उर्द माने क्रीडायां च। २१ कुर्द २२ खुर्द २३ गुर्द २४ गुद क्रीडायामेव २५ षूद क्षरणे। २६ ह्राद अव्यक्ते शब्दे। २७ ह्लादी सुखे च। २८ स्वाद आस्वादने। २९ पर्द कुत्सिते शब्दे। ३० यती प्रयत्ने। ३१ युतृ ३२ जुतृ भासने। ३३ विथृ ३४ वेथृ याचने। ३५ श्रथि शैथिल्ये। ३६ ग्रथि कौटिल्ये। ३७ कत्थ श्लाघायाम् ॥ **एधादय उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः** ॥ अथाष्टत्रिंशत्तवर्गीयान्ताः परस्मैपदिनः ॥ ३८ अत सातत्यगमने। ३९ चिती संज्ञाने। ४० च्युतिर् आसेचने। ४१ श्च्युतिर् (श्चुतिर्) क्षरणे। ४२ मन्थ विलोडने। ४३ कुथि ४४ पुथि ४५ लुथि ४६ मथि हिंसासंक्लेशनयोः। ४७ षिध गत्याम्। ४८ षिधू शास्त्रे माङ्गल्ये च।

४९ खाद भक्षणे । ५० खद स्थैर्ये हिंसायां च । ५१ बद स्थैर्ये । ५२ गद व्यक्तायां वाचि । ५३ रद विलेखने । ५४ णद अव्यक्ते शब्दे । ५५ अर्द गतौ याचने च । ५६ नर्द ५७ गर्द शब्दे । ५८ तर्द हिंसायाम् । ५९ कर्द कुत्सिते शब्दे । ६० खर्द दन्दशूके । ६१ अति ६२ अदि बन्धने । ६३ इदि परमैश्वर्ये । ६४ बिदि अवयवे ॥ भिदि इत्येके ॥ ६५ गडि वदनैकदेशे । ६६ णिदि कुत्सायाम् । ६७ टुनदि समृद्धौ । ६८ चदि आह्लादे । दीप्तौ च । ६९ त्रदि चेष्टायाम् । ७० कदि ७१ क्रदि ७२ क्लदि आह्वाने रोदने च । ७३ क्लिदि परिदेवने । ७४ शुन्ध शुद्धौ ॥ **अतादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः** ॥ अथ कवर्गीयान्ताः आत्मनेपदिनः द्विचत्वारिंशत् ॥ ७५ शीकृ सेचने । ७६ लोकृ दर्शने । ७७ श्लोकृ सङ्घाते । ७८ द्रेकृ ७९ ध्रेकृ शब्दोत्साहयोः । ८० रेकृ शङ्कायाम् । ८१ सेकृ ८२ स्रेकृ ८३ स्रकि ८४ श्रकि ८५ श्लकि गतौ । ८६ शकि शङ्कायाम् । ८७ अकि लक्षणे । ८८ वकि कौटिल्ये । ८९ मकि मण्डने । ९० कक लौल्ये । ९१ कुक ९२ वृक आदाने । ९३ चक तृप्तौ प्रतिघाते च । ९४ ककि ९५ वकि ९६ श्वकि ९७ त्रकि ९८ ढौकृ ९९ त्रौकृ १०० ष्वष्क[2] १०१ वस्क १०२ मस्क १०३ टिकृ १०४ टीकृ १०५ तिकृ १०६ तीकृ १०७ रघि १०८ लघि गत्यर्थाः ॥ तृतीयो दन्त्यादिरित्येके ॥ लघि भोजननिवृत्तावपि ॥ १०९ अघि ११० वघि १११ मघि गत्याक्षेपे । (गतौ गत्यारम्भे चेत्यपरे) मघि कैतवे च ॥ ११२ राघृ ११३ लाघृ ११४ द्राघृ सामर्थ्ये ॥ ध्राघृ इत्यपि केचित् । द्राघृ आयामे च ॥ ११५ श्लाघृ कत्थने ॥ **शीकादय उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः** ॥ **अथ कवर्गीयान्ता परस्मैपदिनः अष्टपञ्चाशत्** ॥ ११६ फक्क नीचैर्गतौ । ११७ तक हसने । ११८ तकि कृच्छ्रजीवने । (शुक गतौ ।) ११९ बुक्क भषणे ।

---

१ 'सीकृ' २ 'स्वक्क' इति च पाठान्तरम् ।

१२० कख हसने । १२१ ओखृ १२२ राखृ १२३ लाखृ १२४ द्राखृ १२५ ध्राखृ शोषणालमर्थयोः । १२६ शाखृ १२७ श्लाखृ व्याप्तौ । १२८ उख १२९ उखि १३० वख १३१ वखि १३२ मख १३३ मखि १३४ णख १३५ णखि १३६ रख १३७ रखि १३८ लख १३९ लखि १४० इख १४१ इखि १४२ ईखि १४३ वल्ग १४४ रगि १४५ लगि १४६ अगि १४७ वगि १४८ मगि १४९ तगि १५० त्वगि १५१ श्रगि १५२ श्लगि १५३ इगि १५४ रिगि १५५ लिगि गत्यर्थाः ॥ रिख (रिखि लिख लिखि) त्रख त्रिखि शिखि इत्यपि केचित् । त्वगि कम्पने च ॥ १५६ युगि १५७ जुगि १५८ बुगि वर्जने । १५९ घघ हसने । (दघि पालने । लघि शोषणे ।) १६० मघि मण्डने । १६१ शिघि आघ्राणे । (अर्घ मूल्ये) ॥ **फक्कादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥**
अथ चवर्गीयान्ताः आत्मनेपदिनः एकविंशतिः ॥ १६२ वर्च दीप्तौ । १६३ षच सेचने सेवने च । १६४ लोचृ दर्शने । १६५ शच व्यक्तायां वाचि । १६६ श्वच १६७ श्वचि गतौ । (शचि च ।) १६८ कच बन्धने । १६९ कचि १७० काचि दीप्तिबन्धनयोः । १७१ मच १७२ मुचि कल्कने । कथन इत्यन्ये ॥ १७३ मचि धारणोच्छ्रायपूजनेषु । १७४ पचि व्यक्तीकरणे । १७५ ष्टुच प्रसादे । १७६ ऋज गतिस्थानार्जनोपार्जनेषु । १७७ ऋजि १७८ भृजी भर्जने । १७९ एजृ १८० भ्रेजृ १८१ भ्राजृ दीप्तौ । १८२ ईज गतिकुत्सनयोः ॥ **वर्चादय उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥** अथ चवर्गीयान्ता व्रज्यन्ताः परस्मैपदिनः द्विसप्ततिः ॥ १८३ शुच शोके । १८४ कुच शब्दे तारे । १८५ कुन्च १८६ क्रुन्च कौटिल्याल्पीभावयोः । १८७ लुन्च अपनयने । १८८ अन्चु गतिपूजनयोः । १८९ वन्चु १९० चन्चु १९१ तन्चु १९२ त्वन्चु १९३ मृन्चु १९४ म्लुन्चु १९५ मुचु १९६ म्लुचु गत्यर्थाः । १९७ ग्रुचु १९८ ग्लुचु १९९ कुजु २०० खुजु स्तेयकरणे । २०१ ग्लुन्चु

२०२ षस्ज गतौ । (षस्जिरात्मनेपद्यपि) । २०३ गुजि अव्यक्ते शब्दे । २०४ अर्च पूजायाम् । २०५ म्लेछ अव्यक्ते शब्दे । २०६ लछ २०७ लाछि लक्षणे । २०८ वाछि इच्छायाम् । २०९ आछि आयामे । २१० ह्रीछ लज्जायाम् । २११ हुर्छा कौटिल्ये । २१२ मुर्छा मोहसमुच्छ्राययोः । २१३ स्फुर्छा विस्तृतौ । २१४ युछ प्रमादे। २१५ उछि उञ्छे । २१६ उछी विवासे । २१७ ध्रज २१८ ध्रजि २१९ धृज २२० धृजि २२१ ध्वज २२२ ध्वजि गतौ । (ध्रिज च) २२३ कूज अव्यक्ते शब्दे । २२४ अर्ज २२५ षर्ज अर्जने । २२६ गर्ज शब्दे । २२७ तर्ज भर्त्सने । २२८ कर्ज व्यथने । २२९ खर्ज पूजने च । २३० अज गतिक्षेपणयोः । २३१ तेज पालने । २३२ खज मन्थे । (कज मद इत्येके) । २३३ खजि गतिवैकल्ये । २३४ एजृ कम्पने । २३५ टुओस्फूर्जा वज्रनिर्घोषे । २३६ क्षि क्षये । २३७ क्षीज अव्यक्ते शब्दे । २३८ लज २३९ लजि भर्जने । २४० लाज २४१ लाजि भर्त्सने च । २४२ जज २४३ जजि युद्धे । २४४ तुज हिंसायाम् । २४५ तुजि पालने । २४६ गज २४७ गजि २४८ गृज २४९ गृजि २५० मुज २५१ मुजि शब्दार्थाः । गज मदने च । २५२ वज २५३ व्रज गतौ । **शुचादय उदात्ता उदात्तेतः (क्षिवर्जं) परस्मैभाषाः** ॥ अथ टवर्गीयान्ताश्शाडून्ताः आत्मनेपदिनः षट्त्रिंशत् ॥ २५४ अट्ट अतिक्रमहिंसयोः । २५५ वेष्ट वेष्टने । २५६ चेष्ट चेष्टायाम् । २५७ गोष्ट २५८ लोष्ट सङ्घाते । २५९ घट्ट चलने । २६० स्फुट विकसने । २६१ अठि गतौ । २६२ वठि एकचर्यायाम् । २६३ मठि २६४ कठि शोके । २६५ मुठि पालने । २६६ हेठ विबाधायाम् । २६७ एठ च । २६८ हिडि गत्यनादरयोः । २६९ हुडि सङ्घाते । २७० कुडि दाहे । २७१ वडि विभाजने । २७२ मडि च । २७३ भडि परिभाषणे । २७४ पिडि सङ्घाते । २७५ मुडि मार्जने । २७६ तुडि तोडने । २७७ हुडि वरणे ॥ हरण इत्येके ॥ (स्फुडि विकसने) । २७८ चडि कोपे । २७९ शडि

रुजायां सङ्घाते च । २८० तडि ताडने । २८१ पडि गतौ । २८२ कडि मदे । २८३ खडि मन्थे । २८४ हेडृ २८५ होडृ अनादरे । २८६ बाडृ आप्लाव्ये । २८७ द्राडृ २८८ ध्राडृ विशरणे । २८९ शाडृ श्लाघायाम् ॥ **अट्टादय उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥ अथ टवर्गीयान्तसमाप्तेः परस्मैपदिनः पञ्चाशत्** ॥ २९० शौटृ गर्वे । २९१ यौटृ बन्धे । २९२ म्लेटृ २९३ म्रेडृ उन्मादे । २९४ कटे वर्षावरणयोः ॥ चटे इत्येके ॥ २९५ अट २९६ पट गतौ । २९७ रट परिभाषणे । २९८ लट बाल्ये । २९९ शट रुजाविशरणगत्यवसादनेषु । ३०० वट वेष्टने । ३०१ किट ३०२ खिट त्रासे । ३०३ शिट ३०४ षिट अनादरे । ३०५ जट ३०६ झट सङ्घाते । ३०७ भट भृतौ । ३०८ तट उच्छ्राये । ३०९ खट काङ्क्षायाम् । ३१० णट नृत्तौ । ३११ पिट शब्दसंघातयोः । ३१२ हट दीप्तौ । ३१३ षट अवयवे । ३१४ लुट विलोडने । डान्तोऽयमित्येके । ३१५ चिट परप्रेष्ये । ३१६ विट शब्दे । ३१७ बिट आक्रोशे । हिट इत्येके ॥ ३१८ इट ३१९ किट ३२० कटी गतौ । ३२१ मडि भूषायाम् । ३२२ कुडि वैकल्ये (कुटीत्येके) ३२३ मुड ३२४ प्रुड मर्दने । ३२५ चुडि अल्पीभावे । ३२६ मुडि खण्डने ॥ पुडि चेत्येके ॥ ३२७ रुटि ३२८ लुटि स्तेये ॥ रुठि लुठि इत्येके । रुडि लुडि इत्यपरे ॥ ३२९ स्फुटिर् विशरणे ॥ स्फुटि इत्यपि केचित् ॥ ३३० पठ व्यक्तायां वाचि । ३३१ वठ स्थौल्ये । ३३२ मठ मदनिवासयोः । ३३३ कठ कृच्छ्रजीवने । ३३४ रट परिभाषणे । रठ इत्येके ॥ ३३५ हठ प्लुतिशठत्वयोः ॥ बलात्कार इत्यन्ये ॥ ३३६ रुठ ३३७ लुठ ३३८ उठ उपघाते ॥ ऊठ इत्येके ॥ ३३९ पिठ हिंसासंक्लेशनयोः । ३४० शठ कैतवे च । ३४१ शुठ (गति)प्रतिघाते ॥ शुठि इति स्वामी । ३४२ कुठि च । ३४३ लुठि आलस्ये प्रतिघाते च । ३४४ शुठि शोषणे । ३४५ रुठि ३४६ लुठि गतौ । ३४७ चुड्ड भावकरणे । ३४८ अड्ड अभियोगे । ३४९ कड्ड कार्कश्ये ॥ चुड्डादयस्त्रयो

दोपधाः ॥ ३५० क्रीडृ विहारे । ३५१ तुडृ तोडने ॥ तूडृ इत्येके ॥ ३५२ हुडृ ३५३ हूडृ ३५४ होडृ गतौ । ३५५ रौडृ अनादरे । ३५६ रोडृ ३५७ लोडृ उन्मादे । ३५८ अड उद्यमे । ३५९ लड विलासे ॥ लल इत्येके ॥ ३६० कड मदे ॥ कडि इत्येके ॥ ३६१ गडि वदनैकदेशे ॥ **शौट्रादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥** अथ पवर्गीयान्ता आत्मनेपदिनः स्तोभत्यन्ताश्चतुस्त्रिंशत् ॥ ३६२ तिपृ ३६३ तेपृ ३६४ ष्टिपृ ३६५ ष्टेपृ क्षरणार्थाः ॥ आद्योऽनुदात्तः ॥ तेपृ कम्पने च ॥ ३६६ ग्लेपृ दैन्ये । ३६७ टुवेपृ कम्पने । ३६८ केपृ ३६९ गेपृ ३७० ग्लेपृ च । ३७१ मेपृ ३७२ रेपृ ३७३ लेपृ गतौ । ३७४ त्रपूष् लज्जायाम् । ३७५ कपि चलने । ३७६ रबि ३७७ लबि ३७८ अबि शब्दे । ३७९ लबि अवस्रंसने च । ३८० कबृ वर्णे । ३८१ क्लीबृ अधार्ष्ट्ये । ३८२ क्षीबृ मदे । ३८३ शीभृ कत्थने ३८४ चीभृ च । ३८५ रेभृ शब्दे ॥ अभिरभी क्वचित्पठ्येते ॥ लभि च । ३८६ ष्टभि ३८७ स्कभि प्रतिबन्धे । ३८८ जभी ३८९ जृभि गात्रविनामे । ३९० शल्भ कत्थने । ३९१ वल्भ भोजने । ३९२ गल्भ धार्ष्ट्ये । ३९३ श्रन्भु प्रमादे ॥ दन्त्यादिश्च ॥ ३९४ ष्टुभु स्तम्भे ॥ **तिप्यादय उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥ तिपिस्त्वनुदात्तः ॥** अथ पवर्गीयान्ताः परस्मैपदिनः एकचत्वारिंशत् ॥ ३९५ गुपू रक्षणे । ३९६ धूप सन्तापे । ३९७ जप ३९८ जल्प व्यक्तायां वाचि । जप मानसे च ॥ ३९९ चप सान्त्वने । ४०० षप समवाये । ४०१ रप ४०२ लप व्यक्तायां वाचि । ४०३ चुप मन्दायां गतौ । ४०४ तुप ४०५ तुन्प ४०६ त्रुप ४०७ त्रुन्प ४०८ तुफ ४०९ तुन्फ ४१० त्रुफ ४११ त्रुन्फ हिंसार्थाः । ४१२ पर्प ४१३ रफ ४१४ रफि ४१५ अर्ब ४१६ पर्ब ४१७ लर्ब ४१८ बर्ब ४१९ मर्ब ४२० कर्ब ४२१ खर्ब ४२२ गर्ब ४२३ शर्ब ४२४ षर्ब ४२५ चर्ब गतौ । ४२६ कुबि आच्छादने ।

४२७ लुबि ४२८ तुबि अर्दने । ४२९ चुबि वक्त्रसंयोगे । ४३० षृभु ४३१ षृम्भु हिंसार्थौ । षिभु षिम्भु इत्येके ॥ ४३२ शुभ ४३३ शुम्भ भाषणे । भासन इत्येके ॥ हिंसायामित्यन्ये ॥ **गुपादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः** ॥ अथ अनुनासिकान्ताः कम्यन्ताः आत्मनेपदिनो दश ॥ ४३४ घिणि ४३५ घुणि ४३६ घृणि ग्रहणे । ४३७ घुण ४३८ घूर्ण भ्रमणे । ४३९ पण व्यवहारे स्तुतौ च । ४४० पन च । ४४१ भाम क्रोधे । ४४२ क्षमूष् सहने । ४४३ कमु कान्तौ ॥ **घिण्यादय उदात्ता अनुदात्तेतः आत्मनेभाषाः** ॥ अथ क्रम्यन्ताः परस्मैपदिनः त्रिंशत् ॥ ४४४ अण ४४५ रण ४४६ वण ४४७ भण ४४८ मण ४४९ कण ४५० क्वण ४५१ व्रण ४५२ भ्रण ४५३ ध्वण शब्दार्थाः ॥ धण इत्यपि केचित् ॥ ४५४ ओणृ अपनयने । ४५५ शोणृ वर्णगत्योः । ४५६ श्रोणृ सङ्घाते । ४५७ श्लोणृ च । ४५८ पैणृ गतिप्रेरणश्लेषणेषु (लैणृ इत्यपि) । ४५९ ध्रन शब्दे । बण इत्यपि केचित् ॥ ४६० कनी दीप्तिकान्तिगतिषु । ४६१ ष्टन ४६२ वन शब्दे । ४६३ वन ४६४ षण संभक्तौ । ४६५ अम गत्यादिषु । ४६६ द्रम ४६७ हम्म ४६८ मीमृ गतौ । मीमृ शब्दे च ॥ ४६९ चमु ४७० छमु ४७१ जमु ४७२ झमु अदने । जिमु इति केचित् । ४७३ क्रमु पादविक्षेपे ॥ **अणादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः** ॥ अथ रेवत्यन्ता आत्मनेपदिनश्चत्वारिंशत् ॥ ४७४ अय ४७५ वय ४७६ पय ४७७ मय ४७८ चय ४७९ तय ४८० णय गतौ । ४८१ दय दानगतिरक्षणहिंसादानेषु । ४८२ रय गतौ । लय च ॥ ४८३ ऊयी तन्तुसन्ताने । ४८४ पूयी विशरणे दुर्गन्धे च । ४८५ क्नूयी शब्दे उन्दे च । ४८६ क्ष्मायी विधूनने । ४८७ स्फायी ४८८ ओप्यायी वृद्धौ । ४८९ तायृ सन्तानपालनयोः । ४९० शल चलनसंवरणयोः । ४९१ वल ४९२ वल्ल संवरणे सञ्चरणे च । ४९३ मल ४९४ मल्ल धारणे । ४९५ भल ४९६ भल्ल

परिभाषणहिंसादानेषु । ४९७ कल शब्दसङ्ख्यानयोः । ४९८ कल्ल अव्यक्ते शब्दे । अशब्द इति स्वामी ॥ ४९९ तेवृ ५०० देवृ देवने । ५०१ षेवृ ५०२ गेवृ ५०३ ग्लेवृ ५०४ पेवृ ५०५ मेवृ ५०६ म्लेवृ सेवने ॥ शेवृ खेवृ क्लेवृ इत्येके ॥ ५०७ रेवृ प्लवगतौ ॥ **अयादय उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥ अथावत्यन्ताः परस्मैपदिनः एकनवतिः ॥** ५०८ मव्य बन्धने । ५०९ सूर्क्ष्य ५१० ईर्क्ष्य ५११ ईर्ष्य ईर्ष्यार्थाः । ५१२ हय गतौ । ५१३ शुच्य अभिषवे । चुच्य इत्येके ॥ ५१४ हर्य गतिकान्त्योः । ५१५ अल भूषणपर्याप्तिवारणेषु ॥ अयं स्वरितेदित्येके ॥ ५१६ ञिफला विशरणे । ५१७ मील ५१८ श्मील ५१९ स्मील ५२० क्ष्मील निमेषणे । ५२१ पील प्रतिष्टम्भे । ५२२ नील वर्णे । ५२३ शील समाधौ । ५२४ कील बन्धने । ५२५ कूल आवरणे । ५२६ शूल रुजायां सङ्घोषे च । ५२७ तूल निष्कर्षे । ५२८ पूल सङ्घाते । ५२९ मूल प्रतिष्ठायाम् । ५३० फल निष्पत्तौ । ५३१ चुल्ल भावकरणे । ५३२ फुल्ल विकसने । ५३३ चिल्ल शैथिल्ये भावकरणे च । ५३४ तिल गतौ । तिल्ल इत्येके ॥ ५३५ वेल्ल ५३६ चेल्ल ५३७ केल्ल ५३८ खेल्ल ५३९ क्ष्वेल्ल ५४० वेल्ल चलने । ५४१ पेल्ल ५४२ फेल्ल ५४३ शेल्ल गतौ । षेल्ल इत्येके ॥ ५४४ स्खल सञ्चलने । ५४५ खल सञ्चये । ५४६ गल अदने । ५४७ षल गतौ । ५४८ दल विशरणे । ५४९ श्वल ५५० श्वल्ल आशुगमने । ५५१ खोल्ल ५५२ खोर्ऋ गतिप्रतिघाते । ५५३ धोर्ऋ गतिचातुर्ये । ५५४ त्सर छद्मगतौ । ५५५ क्मर हूर्च्छने । ५५६ अभ्र ५५७ वभ्र ५५८ मभ्र ५५९ चर गत्यर्थाः ॥ चरतिर्भक्षणेऽपि ॥ ५६० ष्ठिवु निरसने । ५६१ जि जये । ५६२ जीव प्राणधारणे । ५६३ पीव ५६४ मीव ५६५ तीव ५६६ णीव स्थौल्ये । ५६७ क्षीवु ५६८ क्षेवु निरसने । ५६९ उर्वी ५७० तुर्वी ५७१ थुर्वी ५७२ दुर्वी ५७३ धुर्वी हिंसार्थाः । ५७४ गुर्वी उद्यमने । ५७५ मुर्वी बन्धने । ५७६

पुर्व ५७७ पर्व ५७८ मर्व पूरणे । ५७९ चर्व अदने । ५८० भर्व हिंसायाम् । ५८१ कर्व ५८२ खर्व ५८३ गर्व दर्पे । ५८४ अर्व ५८५ शर्व ५८६ षर्व हिंसायाम् । ५८७ इवि व्याप्तौ । ५९८ पिवि ५८९ मिवि ५९० णिवि सेचने। (षिवीत्येके) । सेवन इति तरङ्गिण्याम् ॥ ५९१ हिवि ५९२ दिवि ५९३ धिवि ५९४ जिवि प्रीणनार्थाः । ५९५ रिवि ५९६ रवि ५९७ धवि गत्यर्थाः । ५९८ कृवि हिंसाकरणयोश्च । ५९९ मव बन्धने । ६०० अव रक्षणगतिकान्ति-प्रीतितृप्त्यवगमप्रवेशश्रवणस्वाम्यर्थयाचनक्रियेच्छादीप्त्यवाप्त्यालिङ्गनहिंसादानभा-गवृद्धिषु ॥ **भ्वादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ जिस्त्वनु-दात्तः** ॥ ६०१ धावु गतिशुद्ध्योः ॥ **उदात्तः स्वरितेदुभयतोभाषः** ॥ अथोष्मान्ता आत्मनेपदिनो द्विपञ्चाशत् ॥ ६०२ धुक्ष ६०३ धिक्ष संदीपन-क्लेशनजीवनेषु । ६०४ वृक्ष वरणे । ६०५ शिक्ष विद्योपादाने । ६०६ भिक्ष भिक्षायामलाभे लाभे च । ६०७ क्लेश अव्यक्तायां वाचि । बाधन इति दुर्गः ॥ ६०८ दक्ष वृद्धौ शीघ्रार्थे च । ६०९ दीक्ष मौण्ड्येज्योपनयननियमव्रतादेशेषु । ६१० ईक्ष दर्शने । ६११ ईष गतिहिंसादर्शनेषु । ६१२ भाष व्यक्तायां वाचि । ६१३ वर्ष स्नेहने । ६१४ गेषृ अन्विच्छायाम् । ग्लेषृ इत्येके ॥ ६१५ पेषृ प्रयत्ने । (एषृ इत्येके । येषृ इत्यप्यन्ये) । ६१६ जेषृ ६१७ णेषृ ६१८ एषृ ६१९ प्रेषृ गतौ । ६२० रेषृ ६२१ हेषृ ६२२ ह्रेषृ अव्यक्ते शब्दे । ६२३ कासृ शब्द-कुत्सायाम् । ६२४ भासृ दीप्तौ । ६२५ णासृ ६२६ रासृ शब्दे । ६२७ णस कौटिल्ये । ६२८ भ्यस भये । ६२९ आङः शसि इच्छायाम् । ६३० ग्रसु ६३१ ग्लसु अदने । ६३२ ईह चेष्टायाम् । ६३३ बहि ६३४ महि वृद्धौ । (बहीत्येके) । ६३५ अहि गतौ । ६३६ गर्ह ६३७ गल्ह कुत्सायाम् । ६३८ बर्ह ६३९ बल्ह प्राधान्ये । ६४० वर्ह ६४१ वल्ह परिभाषणहिंसाच्छादनेषु । ६४२ प्लिह गतौ । ६४३ वेहृ (बेहृ) ६४४ जेहृ ६४५ वाहृ (बाहृ) प्रयत्ने । जेहृ गतावपि ॥

व

६४६ द्राहृ निद्राक्षये ॥ निक्षेप इत्येके ॥ ६४७ काश्टृ दीप्तौ । ६४८ ऊहृ वितर्के ६४९ गाहू विलोडने । ६५० गृहू ग्रहणे । ६५१ ग्लहृ च । ६५२ घुषि कान्तिकरणे । घष इति केचित् ॥ **घुक्षादय उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥ गृहिस्तु वेट् ।** अथ अर्हत्यन्ताः परस्मैपदिन एकनवतिः॥ ६५३ घुषिर् अविशब्दने । शब्द इति अन्ये पेठुः ॥ ६५४ अक्षू व्याप्तौ । ६५५ तक्षू ६५६ त्वक्षू तनूकरणे । ६५७ उक्ष सेचने । ६५८ रक्ष पालने । ६५९ णिक्ष चुम्बने। ६६० त्रक्ष ६६१ ष्ट्रक्ष (तृक्ष ष्टृक्ष) ६६२ णक्ष गतौ। ६६३ वक्ष रोषे । सङ्घात इत्येके। ६६४ मृक्ष सङ्घाते। म्रक्ष इत्येके॥ ६६५ तक्ष त्वचने। पक्ष परिग्रह इत्येके । ६६६ सूर्क्ष आदरे । षूर्क्ष इति केचित् । ६६७ काक्षि ६६८ वाक्षि ६६९ माक्षि काङ्क्षायाम् । ६७० द्राक्षि ६७१ ध्राक्षि ६७२ ध्वाक्षि घोरवासिते च । ६७३ चूष पाने । ६७४ तूष तुष्टौ । ६७५ पूष वृद्धौ । ६७६ मूष स्तेये । ६७७ लूष ६७८ रूष भूषायाम् । ६७९ शूष प्रसवे । ६८० यूष हिंसायाम् । ६८१ जूष च । ६८२ भूष अलङ्कारे । ६८३ ऊष रुजायाम् । ६८४ ईष उञ्छे । ६८५ कष ६८६ खष ६८७ शिष ६८८ जष ६८९ झष ६९० शष ६९१ वष ६९२ मष ६९३ रुष ६९४ रिष हिंसार्थाः । ६९५ भष भर्त्सने । ६९६ उष दाहे । ६९७ जिषु ६९८ विषु ६९९ मिषु सेचने । ७०० पुष पुष्टौ । ७०१ श्रिषु ७०२ श्लिषु ७०३ प्रुषु ७०४ प्लुषु दाहे । ७०५ पृषु ७०६ वृषु ७०७ मृषु सेचने । मृषु सहने च । इतरौ हिंसासंक्लेशनयोश्च ॥ ७०८ घृषु सङ्घर्षे । ७०९ हृषु अलीके । ७१० तुस ७११ ह्रस ७१२ ह्लस ७१३ रस शब्दे । ७१४ लस श्लेषणक्रीडनयोः । ७१५ घस्लृ अदने । ७१६ जर्ज ७१७ चर्च ७१८ झर्झ परिभाषणहिंसातर्जनेषु । ७१९ पिसृ ७२० पेसृ गतौ । ७२१ हसे हसने । ७२२ णिश समाधौ । ७२३ मिश ७२४ मश शब्दे रोषकृते च । ७२५ शव गतौ । ७२६ शश प्लुतगतौ । ७२७ शसु हिंसायाम् । ७२८ शंसु

स्तुतौ । दुर्गताविति दुर्गः । ७२९ चह परिकल्कने । ७३० मह पूजायाम् । ७३१ रह त्यागे । ७३२ रहि गतौ । ७३३ दृह ७३४ दृहि ७३५ बृह ७३६ बृहि वृद्धौ बृहि शब्दे च । बृहिर् चेत्येके ७३७ तुहिर् ७३८ दुहिर् ७३९ उहिर् अर्दने । ७४० अर्ह पूजायाम् ॥ **घुषिरादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ घसिस्त्वनुदात्तः ॥** अथ कृपूपर्यन्ता आत्मनेपदिनष्षड्विंशतिः ॥ ७४१ द्युत दीप्तौ । ७४२ श्विता वर्णे । ७४३ ञिमिदा स्नेहने । ७४४ ञिष्विदा स्नेहनमोचनयोः । मोहनयोरित्येके । ञिक्ष्विदा चेत्येके ॥ ७४५ रुच दीप्तावभिप्रीतौ च । ७४६ घुट परिवर्तने । ७४७ रुट ७४८ लुट ७४९ लुठ प्रतिघाते । ७५० शुभ दीप्तौ । ७५१ क्षुभ सञ्चलने । ७५२ णभ ७५३ तुभ हिंसायाम् । आद्योऽभावेऽपि ॥ ७५४ स्रन्सु ७५५ ध्वन्सु ७५६ भ्रन्सु अवस्रंसने । ध्वन्सु गतौ च । भ्रन्शु इत्यपि केचित् ॥ तृतीय एव तालव्यान्त इत्यन्ये ॥ ७५७ स्रन्भु विश्वासे । ७५८ वृतु वर्तने । ७५९ वृधु वृद्धौ । ७६० शृधु शब्दकुत्सायाम् । ७६१ स्यन्दू प्रस्रवणे । ७६२ कृपू सामर्थ्ये ॥ **द्युतादय उदात्ता अनुदात्तेतः आत्मनेभाषाः ॥ वृत् ॥** अथ त्वरत्यन्ताः त्रयोदशात्मनेपदिनः षितश्च ॥ ७६३ घट चेष्टायाम् । ७६४ व्यथ भयसञ्चलनयोः । ७६५ प्रथ प्रख्याने । ७६६ प्रस विस्तारे । ७६७ म्रद मर्दने । ७६८ स्खद स्खदने । ७६९ क्षजि गतिदानयोः । ७७० दक्ष गतिहिंसनयोः । ७७१ क्रप कृपायां गतौ च । ७७२ कदि ७७३ क्रदि ७७४ क्लदि वैक्लव्ये । वैकल्य इत्येके । त्रयोऽप्यनिदित इति नन्दी । इदित इति स्वामी । कदिक्रदी इदितौ क्रद क्लद इति चानिदितौ इति मैत्रेयः ॥ ७७५ ञित्वरा सम्भ्रमे ॥ **घटादयः षितः ॥ उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥** अथ फणान्ताः परस्मैपदिनः ॥ ७७६ ज्वर रोगे । ७७७ गड सेचने । ७७८ हेड वेष्टने । ७७९ वट ७८० भट परिभाषणे । ७८१ णट नृत्तौ । नतावित्येके ॥ गतावित्यन्ये ॥ ७८२ ष्टक प्रतिघाते ।

७८३ चक तृप्तौ । ७८४ कखे हसने । ७८५ रगे शङ्कायाम् । ७८६ लगे सङ्गे। ७८७ ह्रगे ७८८ ह्लगे ७८९ षगे ७९० ष्टगे संवरणे । ७९१ कगे नोच्यते । ७९२ अक ७९३ अग कुटिलायां गतौ। ७९४ कण ७९५ रण गतौ । ७९६ चण ७९७ शण ७९८ श्रण दाने च । शण गताविल्यन्ये ॥ ७९९ श्रथ (श्नथ श्लथ) ८०० क्नथ ८०१ क्रथ ८०२ क्लथ हिंसार्थाः । ८०३ वन च । वनु च नोच्यते। ८०४ ज्वल दीप्तौ । ८०५ ह्वल ८०६ ह्मल चलने । ८०७ स्मृ आध्याने । ८०८ दॄ भये । ८०९ नॄ नये । ८१० श्रा पाके । मारणतोषणनिशामनेषु ८११ ज्ञा । निशानेष्विति पाठान्तरम् ॥ कम्पने ८१२ चलिः । ८१३ छदिर् ऊर्जने । जिह्वोन्मथने ८१४ लडिः । ८१५ मदी हर्षग्लेपनयोः । ८१६ ध्वन शब्दे । दलि-वलि-स्खलि-रणि-ध्वनि-त्रपि-क्षपयश्चेति भोजः । ८१७ स्वन अवतंसने ॥ **घटादयो मितः** ॥ जनी-जॄष्-क्नसु-रञ्जो-ऽमन्ताश्च । ज्वल-ह्वल-ह्मल-नमामनुपसर्गाद्वा । ग्ला-स्ना-वनु-वमां च । न कमि-अमि-चमाम् । ८१८ शमो दर्शने । ८१९ यमोऽपरिवेषणे । ८२० स्खदिर् अवपरिभ्यां च । ८२१ फण गतौ ॥ **घटादयः फणान्ता मितः । वृत् । ज्वरादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः** ॥ ८२२ राजृ दीप्तौ । **उदात्तः स्वरितेदुभयतोभाषः** ॥ ८२३ टुभ्राजृ ८२४ टुभ्राशृ ८२५ टुभ्लाशृ दीप्तौ ॥ **उदात्ता अनुदात्तेतः आत्मनेभाषाः** ॥ अथ क्षरत्यन्ताः परस्मैपदिनः ॥ ८२६ स्यमु ८२७ स्वन ८२८ ध्वन शब्दे । **फणादयो गताः** ॥ ८२९ षम ८३० ष्टम अवैकल्ये ॥ **वृत्** ॥ ८३१ ज्वल दीप्तौ । ८३२ चल कम्पने । ८३३ जल घातने । ८३४ टल ८३५ ट्वल वैक्लव्ये । ८३६ ष्ठल स्थाने । ८३७ हल विलेखने । ८३८ णल गन्धे । बन्धन इत्येके ॥ ८३९ पल गतौ । ८४० बल प्राणने धान्यावरोधने च । ८४१ पुल महत्त्वे । ८४२ कुल संस्त्याने बन्धुषु च । ८४३ शल ८४४ हुल ८४५ पत्लृ गतौ । (हुल हिंसायां

संवरणे च)। ८४६ क्रथे निष्पाके। ८४७ पथे गतौ । ८४८ मथे विलोडने। ८४९ टुवम् उद्गिरणे। ८५० भ्रमु चलने। ८५१ क्षर सञ्चलने॥ **स्यमादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः॥** ८५२ षह मर्षणे॥ **उदात्तोऽनुदात्तेदात्मनेभाषः॥** ८५३ रमु क्रीडायाम्। रम इति माधवः। **अनुदात्तोऽनुदात्तेदात्मनेभाषः॥** अथ कसन्ताः परस्मैपदिनः॥ ८५४ षद्लृ विशरणगत्यवसादनेषु। ८५५ शद्लृ शातने। ८५६ क्रुश आह्वाने रोदने च॥ **षदादयस्त्रयोऽनुदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः॥** ८५७ कुच सम्पर्चनकौटिल्यप्रतिष्टम्भविलेखनेषु। ८५८ बुध अवगमने। ८५९ रुह बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च। ८६० कस गतौ। **वृत्॥ कुचादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः॥ रुहिस्त्वनुदात्तः॥** ज्वलादिर्गतः॥ अथ गुहूल्यन्ताः स्वरितेतः॥ ८६१ हिक्क अव्यक्ते शब्दे। ८६२ अन्चु गतौ याचने च। अचु इत्येके। अचि इत्यपरे॥ ८६३ टुयाचृ याच्ञायाम्। ८६४ रेटृ परिभाषणे। ८६५ चते ८६६ चदे याचने। ८६७ प्रोथृ पर्याप्तौ। ८६८ मिदृ ८६९ मेदृ मेधाहिंसनयोः। थान्ताविमाविति स्वामी। धान्ताविति न्यासः॥ ८७० मेधृ सङ्गमे च। ८७१ णिदृ ८७२ णेदृ कुत्सासन्निकर्षयोः। ८७३ शृधु ८७४ मृधु उन्दने। ८७५ बुधिर् बोधने। ८७६ उबुन्दिर् निशामने। ८७७ वेणृ गतिज्ञानचिन्तानिशामनवादित्रग्रहणेषु॥ नान्तोऽप्ययम्॥ ८७८ खनु अवदारणे। ८७९ चीवृ आदानसंवरणयोः। ८८० चायृ पूजानिशामनयोः। ८८१ व्यय गतौ। ८८२ दाशृ दाने। ८८३ भेषृ भये॥ गतावित्येके॥ ८८४ भ्रेषृ ८८५ भ्लेषृ गतौ। ८८६ अस गतिदीप्त्यादानेषु॥ अष इत्येके॥ ८८७ स्पश बाधनस्पर्शनयोः। ८८८ लष कान्तौ। ८८९ चष भक्षणे। ८९० छष हिंसायाम्। ८९१ झष आदानसंवरणयोः। ८९२ भ्रक्ष ८९३ भ्लक्ष अदने। (भक्ष इति मैत्रेयः)। ८९४ दासृ दाने। ८९५ माहृ माने। ८९६ गुहू

संवरणे ॥ **हिक्कादय उदात्ताः स्वरितेत उभयतोभाषाः** ॥ अथ अजन्ताः उभयपदिनः ॥ ८९७ श्रिञ् सेवायाम् ॥ **उदात्त उभयतोभाषः** ॥ ८९८ भृञ् भरणे । ८९९ हृञ् हरणे । ९०० धृञ् धारणे । ९०१ णीञ् प्रापणे । **भृञादयश्चत्वारोऽनुदात्ता उभयतो भाषाः** ॥ अथ अजन्ताः परस्मैपदिनः ॥ ९०२ धेट् पाने । ९०३ ग्लै ९०४ म्लै हर्षक्षये । ९०५ दै न्यक्करणे । ९०६ द्रै स्वप्ने । ९०७ ध्रै तृप्तौ । ९०८ ध्यै चिन्तायाम् । ९०९ रै शब्दे । ९१० स्त्यै ९११ ष्ट्यै शब्दसङ्घातयोः । ९१२ खै खदने । ९१३ क्षै ९१४ जै ९१५ षै क्षये । ९१६ कै ९१७ गै शब्दे । ९१८ शै ९१९ श्रै पाके । स्रै इति केषुचित्पाठः । ९२० पै ९२१ ओवै शोषणे । ९२२ ष्टै वेष्टने । ९२३ ष्णै वेष्टने ॥ शोभायां चेत्येके ॥ ९२४ दैप् शोधने । ९२५ पा पाने । ९२६ घ्रा गन्धोपादाने । ९२७ ध्मा शब्दाग्निसंयोगयोः । ९२८ ष्ठा गतिनिवृत्तौ । ९२९ म्ना अभ्यासे । ९३० दाण् दाने । ९३१ ह्वृ कौटिल्ये । ९३२ स्वृ शब्दोपतापयोः । ९३३ स्मृ चिन्तायाम् । ९३४ ह्वृ संवरणे । ९३५ सृ गतौ । ९३६ ऋ गतिप्रापणयोः । ९३७ गृ ९३८ घृ सेचने । ९३९ ध्वृ हूर्च्छने । ९४० स्रु गतौ । ९४१ षु प्रसवैश्वर्ययोः । ९४२ श्रु श्रवणे । ९४३ ध्रु स्थैर्ये । ९४४ दु ९४५ द्रु गतौ । ९४६ जि ९४७ ज्रि अभिभवे ॥ **धयत्यादयोऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः** ॥ अथ ङीङन्ता ङितः ॥ ९४८ ष्मिङ् ईषद्धसने । ९४९ गुङ् अव्यक्ते शब्दे । ९५० गाङ् गतौ । ९५१ कुङ् ९५२ घुङ् ९५३ उङ् ९५४ ङुङ् शब्दे । उङ् कुङ् खुङ् गुङ् घुङ् ङुङ् इत्यन्ये ॥ ९५५ च्युङ् ९५६ ज्युङ् ९५७ प्रुङ् ९५८ प्लुङ् गतौ । क्लुङ् इत्येके ॥ ९५९ रुङ् गतिरेषणयोः । ९६० धृङ् अवध्वंसने । ९६१ मेङ् प्रणिदाने । ९६२ देङ् रक्षणे । ९६३ श्यैङ् गतौ । ९६४ प्यैङ् वृद्धौ । ९६५ त्रैङ् पालने ॥ **ष्मिङादयोऽनुदात्ता आत्मनेभाषाः** ॥ ९६६ पूङ् पवने ।

९६७ मूङ् बन्धने । ९६८ डीङ् विहायसा गतौ ॥ **पूङादयस्त्रय उदात्ता आत्मनेभाषाः ॥** ९६९ तॄ प्लवनतरणयोः ॥ **उदात्तः परस्मैभाषः ॥** अथाष्टावात्मनेपदिनः ॥ ९७० गुप गोपने । ९७१ तिज निशाने । ९७२ मान पूजायाम् । ९७३ बध बन्धने ॥ **गुपादयश्चत्वार उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥** ९७४ रभ राभस्ये । ९७५ डुलभष् प्राप्तौ । ९७६ ष्वन्ज परिष्वङ्गे । ९७७ हद पुरीषोत्सर्गे ॥ **रभादयश्चत्वार उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥** ९७८ ञिष्विदा अव्यक्ते शब्दे ॥ **उदात्त उदात्तेत् परस्मैभाषः ॥** ९७९ स्कन्दिर् गतिशोषणयोः । ९८० यभ मैथुने । णम ९८१ प्रह्वत्वे शब्दे च । ९८२ गम्लृ ९८३ सृप्लृ गतौ । ९८४ यम उपरमे । ९८५ तप सन्तापे । ९८६ त्यज हानौ । ९८७ षन्ज सङ्गे । ९८८ दृशिर् प्रेक्षणे । ९८९ दन्श दशने । ९९० कृष विलेखने । ९९१ दह भस्मीकरणे । ९९२ मिह सेचने ॥ **स्कन्दादयोऽनुदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥** ९९३ कित निवासे रोगापनयने च ॥ **उदात्तेत् परस्मैभाषः ॥** अथ वहत्यन्ताः स्वरितेतः ॥ ९९४ दान खण्डने । ९९५ शान तेजने ॥ **उदात्तौ स्वरितेतावुभयतोभाषौ ॥** ९९६ डुपचष् पाके । ९९७ षच समवाये । ९९८ भज सेवायाम् । ९९९ रञ्ज रागे । १००० शप आक्रोशे । १००१ त्विष दीप्तौ । १००२ यज देवपूजासङ्गतिकरणदानेषु । १००३ डुवप् बीजसन्ताने । छेदनेऽपि ॥ १००४ वह प्रापणे ॥ **पचादयोऽनुदात्ताः स्वरितेत उभयतोभाषाः ॥ षचिस्तूदात्तः ॥** १००५ वस निवासे ॥ **अनुदात्त उदात्तेत् परस्मैभाषः ॥** १००६ वेञ् तन्तुसन्ताने । १००७ व्येञ् संवरणे । १००८ ह्वेञ् स्पर्धायां शब्दे च ॥ **वेञादयस्त्रयोऽनुदात्ता उभयतोभाषाः ॥** अथ परस्मैपदिनौ ॥ १००९ वद व्यक्तायां वाचि । १०१० टुओश्वि गतिवृद्ध्योः । **वृत् ॥** यजादिस्समाप्तः ॥

अयं वदतिश्चोदात्तौ परस्मैभाषौ ॥ चुलुम्पत्यादिश्च भ्वादौ द्रष्टव्यः । तस्य आकृतिगणत्वात् । ऋतिः सौत्रश्च सजुगुप्साकृपयोः ॥ इति शब्विकरणा भ्वादयः ॥

अथ अदादिः ।

१०११ अद भक्षणे । १०१२ हन हिंसागत्योः ॥ **अनुदात्तावुदात्तेतौ परस्मैपदिनौ** ॥ अथ चत्वारः स्वरितेतः ॥ १०१३ द्विष अप्रीतौ । १०१४ दुह प्रपूरणे । १०१५ दिह उपचये । १०१६ लिह आस्वादने ॥ **द्विषादयोऽनुदात्ताः स्वरितेत उभयतोभाषाः** ॥ १०१७ चक्षिङ् व्यक्तायां वाचि । अयं दर्शनेऽपि ॥ **अनुदात्तोऽनुदात्तेत् आत्मनेपदी** ॥ अथ पृच्यन्ताः अनुदात्तेतो दश ॥ १०१८ ईर गतौ कम्पने च । १०१९ ईड स्तुतौ । १०२० ईश ऐश्वर्ये । १०२१ आस उपवेशने । १०२२ आङः शासु इच्छायाम् । १०२३ वस आच्छादने । १०२४ कसि गतिशासनयोः । अयमनिदिति केचित् । कस इत्येके । कश इत्यपि ॥ १०२५ णिसि चुम्बने । १०२६ णिजि शुद्धौ । १०२७ शिजि अव्यक्ते शब्दे । १०२८ पिजि वर्णे सम्पर्चन इत्येके । उभयत्रेत्यन्ये । अवयव इत्येके । अव्यक्ते शब्दे इतीतरे । पृजि इत्येके ॥ १०२९ वृजी वर्जने । वृजि इत्यन्ये ॥ १०३० पृची सम्पर्चने ॥ **ईरादय उदात्ता अनुदात्तेतः आत्मनेभाषाः** ॥ १०३१ षूङ् प्राणिगर्भविमोचने । १०३२ शीङ् स्वप्ने ॥ **उदात्तावात्मनेभाषौ** ॥ अथ स्तौत्यन्ताः परस्मैपदिनो दश ॥ १०३३ यु मिश्रणेऽमिश्रणे च । १०३४ रु शब्दे । तु इति सौत्रो धातुः गतिवृद्धिहिंसासु ॥ १०३५ णु स्तुतौ । १०३६ टुक्षु शब्दे । १०३७ क्ष्णु तेजने । १०३८ ष्णु प्रस्रवणे ॥ **युप्रभृतय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः** ॥ १०३९ ऊर्णुञ् आच्छादने ॥ **उदात्त**

उभयतोभाषः ॥ १०४० द्यु अभिगमने । १०४१ षु प्रसवैश्वर्ययोः । १०४२ कु शब्दे । १०४३ ष्टुञ् स्तुतौ ॥ **द्युप्रभृतयोऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः** ॥ **स्तौतिस्तूभयतो भाषः** ॥ १०४४ ब्रूञ् व्यक्तायां वाचि ॥ **उदात्त उभयतोभाषः** ॥ अथ शास्यन्ताः परस्मैपदिनः ॥ १०४५ इण् गतौ । १०४६ इङ् अध्ययने । नित्यमधिपूर्वः ॥ १०४७ इक् स्मरणे । अयमप्यधिपूर्वः । १०४८ वी गतिव्याप्तिप्रजनकान्त्यसनखादनेषु । (ई च) । १०४९ या प्रापणे । १०५० वा गतिगन्धनयोः । १०५१ भा दीप्तौ । १०५२ ष्णा शौचे । १०५३ श्रा पाके । १०५४ द्रा कुत्सायां गतौ । १०५५ प्सा भक्षणे । १०५६ पा रक्षणे । १०५७ रा दाने । १०५८ ला आदाने । द्वावपि दाने इति चन्द्रः ॥ १०५९ दाप् लवने । १०६० ख्या प्रकथने । १०६१ प्रा पूरणे । १०६२ मा माने । १०६३ वच परिभाषणे ॥ **इणप्रभृतयोऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः** ॥ **इङ् त्वात्मनेपदी** ॥ १०६४ विद ज्ञाने । १०६५ अस भुवि । १०६६ मृजू शुद्धौ । १०६७ रुदिर् अश्रुविमोचने ॥ **विदादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः** ॥ १०६८ ञिष्वप् शये ॥ **अनुदात्तः परस्मैभाषः** ॥ १०६९ श्वस प्राणने । १०७० अन च । १०७१ जक्ष भक्षहसनयोः ॥ **वृत्** ॥ १०७२ जागृ निद्राक्षये । १०७३ दरिद्रा दुर्गतौ । १०७४ चकासृ दीप्तौ । १०७५ शासु अनुशिष्टौ ॥ **श्वसादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः** ॥ अथ पञ्चधातवश्छान्दसाः । १०७६ दीधीङ् दीप्तिदेवनयोः । १०७७ वेवीङ् वेतिना तुल्ये ॥ **उदात्तावात्मनेभाषौ** ॥ १०७८ षस १०७९ षस्ति स्वप्ने । १०८० वश कान्तौ ॥ **षसादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः** ॥ १०८१ चर्करीतं च । १०८२ ह्नुङ् अपनयने ॥ **अनुदात्त आत्मनेभाषः** ॥ इति लुग्विकरणा अदादयः ॥ २ ॥

अथ जुहोत्यादिः ।

१०८३ हु दानादनयोः। आदाने चेत्येके। प्रीणनेऽपीति भाष्यम् ॥ १०८४ ञिभी भये । १०८५ ह्री लज्जायाम् ॥ **जुहोत्यादयोऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः ॥** १०८६ पॄ पालनपूरणयोः। पृ इत्येके ॥ **उदात्तः परस्मैभाषः ॥** १०८७ डुभृञ् धारणपोषणयोः ॥ **अनुदात्त उभयतोभाषः ॥** १०८८ माङ् माने शब्दे च । १०८९ ओहाङ् गतौ ॥ **अनुदात्तावात्मनेपदिनौ ॥** १०९० ओहाक् त्यागे ॥ **अनुदात्तः परस्मैपदी ॥** १०९१ डुदाञ् दाने । १०९२ डुधाञ् धारणपोषणयोः ॥ दान इत्यप्येके ॥ **अनुदात्तावुभयतोभाषौ ॥ अथ त्रयः स्वरितेतः ॥** १०९३ णिजिर् शौचपोषणयोः । १०९४ विजिर् पृथग्भावे । १०९५ विष्लृ व्याप्तौ ॥ **णिजिरादयोऽनुदात्ताः स्वरितेत उभयतोभाषाः ॥** अथ आगणान्ताः एकादश परस्मैपदिनश्छान्दसाश्च ॥ १०९६ घृ क्षरणदीप्त्योः । १०९७ हृ प्रसह्यकरणे । १०९८ ऋ १०९९ सृ गतौ ॥ **घृप्रभृतयोऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः ॥** ११०० भस भर्त्सनदीप्त्योः ॥ **उदात्त उदात्तेत् परस्मैपदी ॥** ११०१ कि ज्ञाने ॥ **अनुदात्तः परस्मैपदी ॥** ११०२ तुर त्वरणे । ११०३ धिष शब्दे । ११०४ धन धान्ये । ११०५ जन जनने । **तुरादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥** ११०६ गा स्तुतौ ॥ **अनुदात्तः परस्मैभाषः ॥ घृप्रभृतय एकादश च्छन्दसि । इयर्ति भाषायामपि ॥** इति श्लुविकरणा जुहोत्यादयः ॥ ३ ॥

अथ दिवादिः ।

अथ उदात्ताः झृषन्ताः परस्मैपदिनः ॥ ११०७ दिवु क्रीडाविजिगीषाव्यवहारद्युतिस्तुतिमोदमदस्वप्नकान्तिगतिषु । ११०८ षिवु तन्तुसन्ताने । ११०९ स्रिवु गतिशोषणयोः । १११० ष्ठिवु निरसने । केचिदिहेमं न पठन्ति ॥ ११११ ष्णुसु अदने । आदान इत्येके । अदर्शन इत्यपरे ॥ १११२ ष्णसु निरसने । १११३ क्नसु ह्वरणदीप्त्योः । १११४ व्युष दाहे । १११५ प्लुष च । १११६ नृती गात्रविक्षेपे । १११७ त्रसी उद्वेगे । १११८ कुथ पूतीभावे । १११९ पुथ हिंसायाम् । ११२० गुध परिवेष्टने । ११२१ क्षिप प्रेरणे । ११२२ पुष्प विकसने । ११२३ तिम ११२४ ष्टिम ११२५ ष्टीम आर्द्रीभावे । ११२६ व्रीड चोदने लज्जायां च । ११२७ इष गतौ । ११२८ षह ११२९ षुह चक्यर्थे । ११३० जॄष् ११३१ झॄष् वयोहानौ । दिवादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ क्षिपिस्त्वनुदात्तः ॥ अथ स्वादयः ॥ ११३२ षूङ् प्राणिप्रसवे । ११३३ दूङ् परितापे । उदात्तावात्मनेभाषौ ॥ ११३४ दीङ् क्षये । ११३५ डीङ् विहायसा गतौ । ११३६ धीङ् आधारे । ११३७ मीङ् हिंसायाम् । ११३८ रीङ् श्रवणे । ११३९ लीङ् श्लेषणे । ११४० व्रीङ् वृणोत्यर्थे ॥ वृत् ॥ स्वादय ओदितः ॥ ११४१ पीङ् पाने । ११४२ माङ् माने । ११४३ ईङ् गतौ । ११४४ प्रीङ् प्रीतौ ॥ दीङादय आत्मनेपदिनोऽनुदात्ताः ॥ डीङ् तूदात्तः ॥ अथ चत्वारः परस्मैपदिनः ॥ ११४५ शो तनूकरणे । ११४६ छो छेदने । ११४७ षो अन्तकर्मणि । ११४८ दो अवखण्डने ॥ श्यतिप्रभृतयोऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः ॥ अथ आत्मनेपदिनः पञ्चदश ॥ ११४९ जनी प्रादुर्भावे । ११५० दीपी दीप्तौ । ११५१ पूरी आप्यायने । ११५२ तूरी गतित्वरणहिंसनयोः । ११५३ धूरी ११५४ गूरी

हिंसागत्योः । ११५५ घूरी ११५६ जूरी हिंसावयोहान्योः । ११५७ शूरी हिंसास्तम्भनयोः । ११५८ चूरी दाहे । ११५९ तप (पत) ऐश्वर्ये वा । ११६० वृतु वरणे । वावृतु इति केचित् ॥ ११६१ क्लिश उपतापे । ११६२ काश्ट दीप्तौ । ११६३ वाश्ट शब्दे ॥ जन्यादय उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः। तपिस्त्वनुदात्तः ॥ अथ पञ्च स्वरितेतः ॥ ११६४ मृष तितिक्षायाम् । ११६५ शुचिर् पूतीभावे ॥ उदात्तौ स्वरितेतावुभयतोभाषौ ॥ ११६६ णह बन्धने । ११६७ रञ्ज रागे । ११६८ शप आक्रोशे ॥ णहादयस्त्रयोऽनुदात्ताः स्वरितेत उभयतोभाषाः ॥ अथ एकादश आत्मनेपदिनः ॥ ११६९ पद गतौ । ११७० खिद दैन्ये । ११७१ विद सत्तायाम् । ११७२ बुध अवगमने । ११७३ युध संप्रहारे । ११७४ अनोरुध कामे । ११७५ अण प्राणने । अन इत्येके ॥ ११७६ मन ज्ञाने । ११७७ युज समाधौ । ११७८ सृज विसर्गे । ११७९ लिश अल्पीभावे ॥ पदादयोऽनुदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥ अण् तूदात्तः ॥ अथ आगणान्ताः परस्मैपदिनः अष्टषष्टिः ॥ ११८० राधोऽकर्मकाद्वृद्धावेव । ११८१ व्यध ताडने । ११८२ पुष पुष्टौ । ११८३ शुष शोषणे । ११८४ तुष प्रीतौ । ११८५ दुष वैकृत्ये । ११८६ श्लिष आलिङ्गने । ११८७ शक विभाषितो मर्षणे । उभयपदी ॥ ११८८ ष्विदा गात्रप्रक्षरणे । ञि ष्विदा इत्येके ॥ ११८९ क्रुध क्रोधे । ११९० क्षुध बुभुक्षायाम । ११९१ शुध शौचे । ११९२ षिधु संराद्धौ ॥ राधादयोऽनुदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ वेटः ॥ ११९३ रध हिंसासंराध्योः । ११९४ णश अदर्शने । ११९५ तृप प्रीणने । ११९६ दृप हर्षमोहनयोः । ११९७ द्रुह जिघांसायाम् । ११९८ मुह वैचित्त्ये । ११९९ ष्णुह उद्गिरणे । १२०० ष्णिह प्रीतौ ॥ वृत् ॥ रधादयो वेटः उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ १२०१ शमु उपशमे । १२०२ तमु काङ्क्षायाम् । १२०३

दमु उपशमे । १२०४ श्रमु तपसि खेदे च । १२०५ भ्रमु अनवस्थाने । १२०६ क्षमू सहने । १२०७ क्लमु ग्लानौ । १२०८ मदी हर्षे ॥ वृत् ॥ शमादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ क्षमू तु वेट् ॥ १२०९ असु क्षेपणे । १२१० यसु प्रयत्ने । १२११ जसु मोक्षणे । १२१२ तसु उपक्षये । १२१३ दसु च । १२१४ वसु स्तम्भे । बसु इति केचित् ॥ १२१५ व्युष विभागे । व्युस इत्यन्ये । बुस इत्यपरे ॥ १२१६ प्लुष दाहे । १२१७ बिस प्रेरणे । १२१८ कुस संश्लेषणे । १२१९ बुस उत्सर्गे । १२२० मुस खण्डने । १२२१ मसी परिणामे । समी इत्येके ॥ १२२२ लुट विलोडने । १२२३ उच समवाये । १२२४ भृशु १२२५ भ्रन्शु अधःपतने । १२२६ वृश वरणे । १२२७ कृश तनूकरणे । १२२८ ञि तृष पिपासायाम् । १२२९ हृष तुष्टौ । १२३० रुष १२३१ रिष हिंसायाम् । १२३२ डिप क्षेपे । १२३३ कुप क्रोधे । १२३४ गुप व्याकुलत्वे । १२३५ युप १२३६ रुप १२३७ लुप बिमोहने । (ष्टूप समुच्छ्राये) । १२३८ लुभ गार्ध्ये (गार्ध्न्ये) । १२३९ क्षुभ सञ्चलने । १२४० णभ १२४१ तुभ हिंसायाम् । क्षुभिनभितुभयो द्युतादौ क्र्यादौ च पठ्यन्ते ॥ १२४२ क्लिदू आर्द्रीभावे । १२४३ ञिमिदा स्नेहने । १२४४ ञिक्ष्विदा स्नेहनमोचनयोः । १२४५ ऋधु वृद्धौ । १२४६ गृधु अभिकाङ्क्षायाम् । वृत् ॥ असुप्रभृतय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ दिवादिराकृतिगण इति केचित् ॥ इति श्यन्विकरणा दिवादयः ॥ ४ ॥

अथ स्वादिः ।

१२४७ षुञ् अभिषवे । १२४८ षिञ् बन्धने । १२४९ शिञ् निशाने । १२५० डुमिञ् प्रक्षेपणे । १२५१ चिञ् चयने । १२५२ स्तृञ् आच्छादने ।

१२५३ कृञ् हिंसायाम् । १२५४ वृञ् वरणे । १२५५ धुञ् कम्पने । धूञ् इत्येके । स्वादयोऽनुदात्ता उभयतोभाषाः ॥ वृञ् उदात्तः ॥ अथ परस्मैपदिनः अष्टौ ॥ १२५६ टुदु उपतापे । १२५७ हि गतौ वृद्धौ च । १२५८ पृ प्रीतौ । १२५९ स्पृ प्रीतिपालनयोः । प्रीतिचलनयोः इत्यन्ये । 'चलनं जीवनम्' इति स्वामी । स्मृ इत्येके ॥ पृणोत्यादयस्त्रयोऽपि छान्दसा इत्याहुः॥ १२६० आप्लृ व्याप्तौ । १२६१ शक्लृ शक्तौ । १२६२ राध १२६३ साध संसिद्धौ । दुनोतिप्रभृतयोऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः ॥ अथ द्वौ आत्मनेपदिनौ ॥ १२६४ अशू व्याप्तौ सङ्घाते च । १२६५ ष्टिघ आस्कन्दने ॥ अशिस्तिघी उदात्तावनुदात्तेतावात्मनेभाषौ ॥ अथ आगणान्ताः परस्मैपदिनः षोडश ॥ १२६६ तिक १२६७ तिग गतौ च । १२६८ षघ हिंसायाम् । १२६९ ञिधृषा प्रागल्भ्ये । १२७० दन्भु दम्भने । १२७१ ऋधु वृद्धौ । तृप प्रीणने इत्येके ॥ छन्दसि ॥ अथ आगणान्ताश्छान्दसाः ॥ १२७२ अह व्याप्तौ । १२७३ दघ घातने पालने च । १२७४ चमु भक्षणे । १२७५ रि १२७६ क्षि १२७७ चिरि १२७८ जिरि १२७९ दाश १२८० दृ हिंसायाम् ॥ क्षिर् भाषायाम् इत्येके ॥ ऋक्षीत्येक एवाजादिरेके। रेफवानित्यन्ये ॥ वृत् ॥ तिकादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ इति श्नुविकरणाः स्वादयः ॥ ५ ॥

अथ तुदादिः ।

अथ षडुभयपदिनः ॥ १२८१ तुद व्यथने । १२८२ णुद प्रेरणे । १२८३ दिश अतिसर्जने । १२८४ भ्रस्ज पाके । १२८५ क्षिप प्रेरणे । १२८६ कृष विलेखने ॥ तुदादयोऽनुदात्ता स्वरितेत उभयतोभाषाः ॥ १२८७ ऋषी गतौ । उदात्त उदात्तेत्परस्मैपदी ॥ अथ चत्वार आत्मनेपदिनः ॥ १२८८ जुषी

प्रीतिसेवनयोः । १२८९ ओविजी भयचलनयोः । १२९० ओलजी १२९१ ओलस्जी व्रीडायाम् ॥ जुषादय उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥ अथ परस्मैपदिनः ॥ १२९२ ओव्रश्चू छेदने । १२९३ व्यच व्याजीकरणे । १२९४ उछि उञ्छे । १२९५ उछी विवासे । १२९६ ऋच्छ गतीन्द्रियप्रलयमूर्तिभावेषु । १२९७ मिच्छ उत्क्लेशे । १२९८ जर्ज १२९९ चर्च १३०० झर्झ परिभाषणभर्त्सनयोः । १३०१ त्वच संवरणे । १३०२ ऋच स्तुतौ । १३०३ उब्ज आर्जवे । १३०४ उज्झ उत्सर्गे । १३०५ लुभ विमोहने । १३०६ रिफ कत्थनयुद्धनिन्दाहिंसादानेषु । रिह इत्येके ॥ १३०७ तृप १३०८ तृन्फ तृप्तौ । द्वावपि फान्तावित्येके ॥ १३०९ तुप १३१० तुन्प १३११ तुफ १३१२ तुन्फ हिंसायाम् । १३१३ दृप १३१४ दृन्फ उत्क्लेशे । प्रथमोऽपि द्वितीयान्त इत्येके ॥ १३१५ ऋफ १३१६ ऋन्फ हिंसायाम् । १३१७ गुफ १३१८ गुन्फ ग्रन्थे । १३१९ उभ १३२० उन्भ पूरणे । १३२१ शुभ १३२२ शुन्भ शोभार्थे । १३२३ दृभी ग्रन्थे । १३२४ चृती हिंसाश्रन्थनयोः । १३२५ विध विधाने । १३२६ जुड गतौ । जुन इत्येके ॥ १३२७ मृड सुखने । १३२८ पृड च । १३२९ पृण प्रीणने । १३३० वृण च । १३३१ मृण हिंसायाम् । १३३२ तुण कौटिल्ये । १३३३ पुण कर्मणि शुभे । १३३४ मुण प्रतिज्ञाने । १३३५ कुण शब्दोपकरणयोः । १३३६ शुन गतौ । १३३७ द्रुण हिंसागतिकौटिल्येषु । १३३८ घुण १३३९ घूर्ण भ्रमणे । १३४० षुर ऐश्वर्यदीप्त्योः । १३४१ कुर शब्दे । १३४२ खुर छेदने । १३४३ मुर संवेष्टने । १३४४ क्षुर विलेखने । १३४५ घुर भीमार्थशब्दयोः । १३४६ पुर अग्रगमने । १३४७ वृहू उद्यमने । बृहू इत्यन्ये ॥ १३४८ तृहू १३४९ स्तृहू १३५० तृन्हू हिंसार्थाः । १३५१ इष इच्छायाम् । १३५२ मिष स्पर्धायाम् । १३५३ किल श्वैत्यक्रीडनयोः । १३५४ तिल स्नेहे । १३५५

चिल वसने । १३५६ चल विलसने । १३५७ इल स्वप्नक्षेपणयोः । १३५८ विल संवरणे । १३५९ बिल भेदने । १३६० णिल गहने । १३६१ हिल भावकरणे । १३६२ शिल १३६३ षिल उञ्छे । १३६४ मिल श्लेषणे । १३६५ लिख अक्षरविन्यासे । १३६६ कुट कौटिल्ये । १३६७ पुट संश्लेषणे । १३६८ कुच सङ्कोचने । १३६९ गुज शब्दे । १३७० गुड रक्षायाम् । १३७१ डिप क्षेपे । १३७२ छुर छेदने । १३७३ स्फुट विकसने । १३७४ मुट आक्षेपमर्दनयोः । १३७५ त्रुट छेदने । १३७६ तुट कलहकर्मणि । १३७७ चुट १३७८ छुट छेदने । १३७९ जुट बन्धने । १३८० कड मदे । १३८१ लुट संश्लेषणे । (लुठ इत्येके । लुड इत्यन्ये)॥ १३८२ कृड घनत्वे । १३८३ कुड बाल्ये । १३८४ पुड उत्सर्गे । १३८५ घुट प्रतिघाते । १३८६ तुड तोडने । १३८७ थुड १३८८ स्थुड संवरणे । खुड छुड इत्येके ॥ १३८९ स्फुर १३९० फुल सञ्चलने । स्फुर स्फुरणे स्फुल सञ्चलने इत्येके ॥ स्फर इत्यन्ये ॥ १३९१ स्फुड १३९२ चुड १३९३ व्रुड संवरणे । १३९४ क्रुड १३९५ भृड निमज्जन इत्येके ॥ **व्रश्चादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः** ॥ १३९६ गुरी उद्यमने ॥ **उदात्तोऽनुदात्तेदात्मनेपदी** ॥ अथ चत्वारः परस्मैपदिनः ॥ १३९७ णू स्तवने । १३९८ धू विधूनने ॥ **उदात्तौ परस्मैभाषौ** ॥ १३९९ गु पुरीषोत्सर्गे । १४०० ध्रु गतिस्थैर्ययोः। ध्रुव इत्येके ॥ **अनुदात्तौ परस्मैपदिनौ** ॥ १४०१ कुङ् शब्दे ॥ **उदात्त आत्मनेपदी** ॥ दीर्घान्त इति कैयटादयः । ह्रस्वान्त इति न्यासः ॥ **वृत्** ॥ कुटादयो गताः ॥ १४०२ पृङ् व्यायामे । १४०३ मृङ् प्राणत्यागे ॥ **अनुदात्तावात्मनेभाषौ** ॥ अथ परस्मैपदिनः सप्त ॥ १४०४ रि १४०५ पि गतौ। १४०६ धि धारणे । १४०७ क्षि निवासगत्योः ॥ **रियत्यादयोऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः** ॥ १४०८ षू प्रेरणे । १४०९ कृ विक्षेपे । १४१० गृ

निगरणे ॥ **उदात्ताः परस्मैभाषाः** ॥ १४११ दृङ् आदरे । १४१२ धृङ् अवस्थाने ॥ **अनुदात्तावात्मनेभाषौ** ॥ अथ षोडश परस्मैपदिनः ॥ १४१३ प्रच्छ ज्ञीप्सायाम् ॥ **वृत्** ॥ किरादयो गताः । १४१४ सृज विसर्गे । १४१५ टुमस्जो शुद्धौ । १४१६ रुजो भङ्गे । १४१७ भुजो कौटिल्ये । १४१८ छुप स्पर्शे । १४१९ रुश १४२० रिश हिंसायाम् । १४२१ लिश गतौ । १४२२ स्पृश संस्पर्शने । १४२३ विच्छ गतौ । १४२४ विश प्रवेशने । १४२५ मृश आमर्शने । १४२६ णुद प्रेरणे । १४२७ षद्लृ विशरणगत्यवसादनेषु । १४२८ शद्लृ शातने ॥ **पृच्छत्यादयोऽनुदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः** ॥ **विच्छस्तूदात्तः** ॥ अथ षट् स्वरितेतः। १४२९ मिल सङ्गमे। **उदात्तः स्वरितेदुभयतोभाषः** ॥ १४३० मुच्लृ मोक्षणे । १४३१ लुप्लृ छेदने। १४३२ विद्लृ लाभे । १४३३ लिप उपदेहे । १४३४ षिच क्षरणे ॥ **मुचादयोऽनुदात्ताः स्वरितेत उभयतोभाषाः** ॥ **विन्दतिस्तूदात्तः**॥ १४३५ कृती छेदने ॥ **उदात्त उदात्तेत्परस्मैपदी** ॥ १४३६ खिद परिघाते ॥ **अनुदात्त उदात्तेत्परस्मैपदी** ॥ १४३७ पिश अवयवे ॥ अयं दीपनायामपि ॥ **उदात्त उदात्तेत्परस्मैपदी** ॥ **वृत्** ॥ मुचादयः तुदादयश्च वृत्ताः ॥ इति शविकरणास्तुदादयः ॥ ६ ॥

अथ रुधादिः ।

आद्या नव स्वरितेतः ॥ १४३८ रुधिर् आवरणे । १४३९ भिदिर् विदारणे । १४४० छिदिर् द्वैधीकरणे । १४४१ रिचिर् विरेचने । १४४२ विचिर् पृथग्भावे । १४४३ क्षुदिर् संपेषणे । १४४४ युजिर् योगे ॥ **रुधादयोऽनुदात्ताः स्वरितेत उभयतोभाषाः** ॥ १४४५ उछृदिर् दीप्तिदेवनयोः । १४४६ उतृदिर् हिंसाऽनादरयोः ॥ **उदात्तौ स्वरितेतावुभयतोभाषौ** ॥ १४४७ कृती वेष्टने ॥ **उदात्त उदात्तेत्परस्मैपदी** ॥

१४४८ ञिइन्धी दीप्तौ ॥ **उदात्तोऽनुदात्तेदात्मनेपदी** ॥ १४४९ खिद दैन्ये । १४५० विद विचारणे ॥ **अनुदात्तावनुदात्तेतावात्मनेपदिनौ** । **अथ परस्मैपदिनः** ॥ १४५१ शिष्लृ विशेषणे । १४५२ पिष्लृ संचूर्णने । १४५३ भन्जो आमर्दने । १४५४ भुज पालनाभ्यवहारयोः ॥ **शिषादयोऽनुदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः** ॥ १४५५ तृह १४५६ हिंसि हिंसायाम् । १४५७ उन्दी क्लेदने । १४५८ अन्जू व्यक्तिमर्षणकान्तिगतिषु । १४५९ तन्चु सङ्कोचने । १४६० ओविजी भयचलनयोः । १४६१ वृजी वर्जने । १४६२ पृची सम्पर्के ॥ **तृहादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैपदिनः** ॥ **वृत्** ॥ इति श्नम्विकरणा रुधादयः ॥ ७ ॥

अथ तनादिः ।

आद्याः सप्त स्वरितेतः ॥ १४६३ तनु विस्तारे । १४६४ षणु दाने । १४६५ क्षणु हिंसायाम् । १४६६ क्षिणु च । १४६७ ऋणु गतौ । १४६८ तृणु अदने । १४६९ घृणु दीप्तौ ॥ **तनादय उदात्ताः स्वरितेत उभयतोभाषाः** ॥ १४७० वनु याचने । अयं चन्द्रमते परस्मैपदी ॥ १४७१ मनु अवबोधने ॥ **उदात्तावनुदात्तेतावात्मनेभाषौ** ॥ १४७२ डुकृञ् करणे ॥ **अनुदात्त उभयतोभाषः** ॥ **वृत्** ॥ इत्युविकरणास्तनादयः ॥८॥

अथ क्र्यादिः ।

१४७३ डुक्रीञ् द्रव्यविनिमये । १४७४ प्रीञ् तर्पणे कान्तौ च । १४७५ श्रीञ् पाके । १४७६ मीञ् हिंसायाम् । १४७७ षिञ् बन्धने । १४७८ स्कुञ् आप्रवणे । स्तन्भु स्तुन्भु स्कन्भु स्कुन्भु रोधन इत्येके । प्रथमतृतीयौ स्तम्भे । इति माधवः। द्वितीयो निष्कोषणे चतुर्थो धारण इत्यन्ये । चत्वार इमे परस्मैपदिनः सौत्राश्च ॥ १४७९ युञ् बन्धने ॥ **क्र्यादयोऽनुदात्ता उभयतोभाषाः** ॥

१४८० क्नूञ् शब्दे । १४८१ द्रूञ् हिंसायाम् । १४८२ पूञ् पवने । १४८३ ल्रूञ् छेदने । १४८४ स्तॄञ् आच्छादने । १४८५ कॄञ् हिंसायाम् । १४८६ वॄञ् वरणे । १४८७ धूञ् कम्पने ॥ **क्रूप्रभृतय उदात्ता उभयतोभाषाः॥ अथ बध्नात्यन्ताः परस्मैपदिनः ॥** १४८८ शॄ हिंसायाम् । १४८९ पॄ पालनपूरणयोः। १४९० वॄ वरणे। भरण इत्येके॥ १४९१ भॄ भर्त्सने। भरणेऽप्येके। १४९२ मॄ हिंसायाम् । १४९३ दॄ विदारणे । १४९४ जॄ वयोहानौ । झॄ इत्येके॥ धॄ इत्यन्ये॥ १४९५ नॄ नये। १४९६ कॄ हिंसायाम्। १४९७ ॠ गतौ। १४९८ गॄ शब्दे ॥ **श्टणातिप्रभृतय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैपदिनः** १४९९ ज्या वयोहानौ । १५०० री गतिरेषणयोः । १५०१ ली श्लेषणे । १५०२ व्ली वरणे । १५०३ प्ली गतौ ॥ **वृत्** ॥ ल्वादयो गताः । प्वादयोऽपीत्येके ॥ १५०४ व्री वरणे । १५०५ भ्री भये । भर इत्येके ॥ १५०६ क्षीष् हिंसायाम् । १५०७ ज्ञा अवबोधने । १५०८ बन्ध बन्धने ॥ **ज्यादयोऽनुदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः** ॥ १५०९ वृङ् संभक्तौ ॥ **उदात्त आत्मनेपदी** ॥ १५१० श्रन्थ विमोचनप्रतिहर्षयोः । १५११ मन्थ विलोडने । १५१२ श्रन्थ १५१३ ग्रन्थ सन्दर्भे । १५१४ कुन्थ संश्लेषणे। संक्लेश इत्येके । कुथ इति दुर्गः ॥ १५१५ मृद क्षोदे । १५१६ मृड च। अयं सुखेऽपि ॥ १५१७ गुध रोषे । १५१८ कुष निष्कर्षे । १५१९ क्षुभ सञ्चलने। १५२० णभ १५२१ तुभ हिंसायाम् । १५२२ क्लिशू विबाधने । १५२३ अश भोजने । १५२४ उध्रस उञ्छे । १५२५ इष आभीक्ष्ण्ये । १५२६ विष विप्रयोगे । १५२७ प्रुष १५२८ प्लुष स्नेहनसेवनपूरणेषु । १५२९ पुष पुष्टौ । १५३० मुष स्तेये । १५३१ खच भूतप्रादुर्भावे । वान्तोऽयमित्येके ॥ १५३२ हेठ च ॥ **श्रन्थादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ क्लिशिस्तु वेट् । विषस्त्वनुदात्तः** ॥ १५३३ ग्रह

उपादाने ॥ उदात्तः स्वरितेदुभयतोभाषः ॥ इति श्नाविकरणाः क्र्यादयः ॥ ९ ॥

अथ चुरादिः।

१५३४ चुर स्तेये । १५३५ चिति स्मृत्याम् । १५३६ यत्रि सङ्कोचे । १५३७ स्फुडि परिहासे । स्फुटि इत्यपि ॥ १५३८ लक्ष दर्शनाङ्कनयोः । १५३९ कुद्रि अनृतभाषणे । कुद्द इत्येके । कुडि इत्यपरे ॥ १५४० लड उपसेवायाम् । १५४१ मिदि स्नेहने । अयमनिदिति क्षीरस्वामीकौशिकौ ॥ १५४२ ओलडि उत्क्षेपणे । ओकारो धात्ववयव इत्येके । न इत्यपरे । उलडि इत्यन्ये ॥ १५४३ जल अपवारणे । लज इत्येके ॥ १५४४ पीड अवगाहने । १५४५ नट अवस्पन्दने । १५४६ श्रथ प्रयत्ने । प्रस्थान इत्येके ॥ १५४७ बध संयमने । बन्ध इति चान्द्राः ॥ १५४८ पॄ पूरणे । १५४९ ऊर्ज बल-प्राणनयोः । १५५० पक्ष परिग्रहे । (चूर्ण पेषणे) ॥ १५५१ वर्ण १५५२ चूर्ण प्रेरणे । वर्ण वर्णन इत्येके ॥ १५५३ प्रथ प्रख्याने । १५५४ पृथ प्रक्षेपे । पथ इत्येके ॥ १५५५ षम्ब सम्बन्धने । १५५६ शम्ब च । साम्ब इत्येके ॥ १५५७ भक्ष अदने । १५५८ कुट्ट छेदनभर्त्सनयोः । पूरण इत्येके ॥ १५५९ पुट्ट १५६० चुट्ट अल्पीभावे । १५६१ अट्ट १५६२ षुट्ट अनादरे । १५६३ लुण्ट स्तेये । लुण्ठ इति केचित् ॥ १५६४ शठ १५६५ श्वठ असंस्कारगत्योः । श्वठि इत्येके ॥ १५६६ तुजि १५६७ पिजि हिंसाबलादाननिकेतनेषु । तुज पिज इति केचित् । लजि लुजि इत्येके ॥ १५६८ पिस गतौ । १५६९ षान्त्व सामप्रयोगे ॥ १५७० श्वल्क १५७१ वल्क परिभाषणे । १५७२ ष्णिह स्नेहने । स्फिट इत्येके ॥ १५७३ स्मिट अनादरे । ष्मिङ् इत्येके ॥ १५७४ श्लिष श्लेषणे । १५७५ पथि गतौ । १५७६ पिछ कुट्टने । १५७७ छदि संवरणे । १५७८ श्रण दाने । १५७९ तड आघाते । १५८० खड १५८१

खडि १५८२ कडि भेदने । १५८३ कुडि रक्षणे । १५८४ गुडि वेष्टने । रक्षण इत्येके । कुठि इत्यन्ये । गुठि इत्यपरे ॥ १५८५ खुडि खण्डने । १५८६ वटि विभाजने । वडि इति केचित् । (चडि कपि चण्डे) । १५८७ मडि भूषायां हर्षे च । १५८८ भाडि कल्याणे । १५८९ छर्द वमने । १५९० पुस्त १५९१ बुस्त आदरानादरयोः । १५९२ चुद संचोदने । १५९३ नक्क १५९४ धक्क नाशने । १५९५ चक्क १५९६ चुक्क व्यथने । १५९७ क्षल शौचकर्मणि । १५९८ तल प्रतिष्ठायाम् । १५९९ तुल उन्माने । १६०० दुल उत्क्षेपे । १६०१ पुल महत्त्वे । १६०२ चुल समुच्छ्राये । १६०३ मूल रोहणे । १६०४ कल १६०५ विल क्षेपे । १६०६ बिल भेदने । १६०७ तिल स्नेहने । १६०८ चल भृतौ । १६०९ पाल रक्षणे । १६१० लूष हिंसायाम् । १६११ शुल्ब माने । १६१२ शूर्प च । १६१३ चुट छेदने । १६१४ मुट संचूर्णने । १६१५ पडि १६१६ पसि नाशने । १६१७ वज मार्गसंस्कारगत्योः । १६१८ शुल्क अतिस्पर्शने । अतिसर्जन इत्येके ॥ १६१९ चपि गत्याम् । १६२० क्षपि क्षान्त्याम् । १६२१ छजि कृच्छ्रजीवने । १६२२ श्वर्त गत्याम् । १६२३ श्वभ्र च । १६२४ ज्ञप ज्ञानज्ञापनमारणतोषण-निशाननिशामनेषु । मिच्चेत्येके ॥ १६२५ यम च परिवेषणे । चान्मित् ॥ १६२६ चह परिकल्कने । चप इत्येके ॥ १६२७ रह त्यागे । १६२८ बल प्राणने । १६२९ चिञ् चयने । नान्ये मितोऽहेतौ ॥ १६३० घट्ट चलने । १६३१ मुस्त सङ्घाते । १६३२ खट्ट संवरणे । १६३३ षट्ट १६३४ स्फिट्ट १६३५ चुबि हिंसायाम् । १६३६ पूल सङ्घाते । पूर्ण इत्येके । पुण इत्यन्ये ॥ १६३७ पुंस अभिवर्धने । १६३८ टकि बन्धने । (व्यप क्षेपे । व्यय विप इत्येके ।) १६३९ धूस कान्तिकरणे । मूर्धन्यान्त इत्येके । तालव्यान्त इत्यन्ये ॥ १६४० कीट वर्णे । १६४१ चूर्ण सङ्कोचने । १६४२ पूज पूजायाम् । १६४३

अर्क स्तवने । तपन इत्येके ॥ १६४४ शुठ आलस्ये । १६४५ शुठि शोषणे । १६४६ जुड प्रेरणे । १६४७ गज १६४८ मार्ज शब्दार्थौ । १६४९ मर्च च । १६५० घृ प्रस्रवणे । स्रावण इत्येके ॥ १६५१ पचि विस्तारवचने । १६५२ तिज निशातने । १६५३ कृत संशब्दने । १६५४ वर्ध छेदन-पूरणयोः । १६५५ कुबि आच्छादने । कुभि इत्येके ॥ १६५६ लुबि १६५७ तुबि अदर्शने । अर्दन इत्येके ॥ १६५८ ह्लप व्यक्तायां वाचि । क्लृप इत्येके । ह्रप इत्यन्ये ॥ १६५९ चुटि छेदने । १६६० इल प्रेरणे । १६६१ म्रक्ष म्लेच्छने । १६६२ म्लेच्छ अव्यक्तायां वाचि । १६६३ ब्रूस १६६४ बर्ह हिंसायाम् । केचिदिह गर्ज गर्द शब्दे गर्ध अभिकाङ्क्षायाम् इति पठन्ति ॥ १६६५ गुर्द पूर्वनिकेतने । १६६६ जसि रक्षणे । मोक्षण इति केचित् ॥ १६६७ ईड स्तुतौ । १६६८ जसु हिंसायाम् । १६६९ पिडि सङ्घाते । १६७० रुष रोषे । रुट इत्येके ॥ १६७१ डिप क्षेपे । १६७२ ष्टूप समुच्छ्राये । **आकुस्मादात्मनेपदिनः** ॥ १६७३ चित संचेतने । १६७४ दशि दंशने । १६७५ दसि दर्शनदंशनयोः । दस इत्यप्येके ॥ १६७६ डप १६७७ डिप सङ्घाते । १६७८ तत्रि कुटुम्बधारणे । कुटुम्बे धात्वन्तरमिति चान्द्राः ॥ १६७९ मन्त्रि गुप्तपरिभाषणे । १६८० स्पश ग्रहणसंश्लेषणयोः । १६८१ तर्ज १६८२ भर्त्स तर्जने । १६८३ बस्त १६८४ गन्ध अर्दने । १६८५ विष्क हिंसायाम् । हिष्क इत्येके ॥ १६८६ निष्क परिमाणे । १६८७ लल ईप्सायाम् । १६८८ कूण सङ्कोचे । १६८९ तूण पूरणे । १६९० भ्रूण आशाविशङ्कयोः । १६९१ शठ श्लाघायाम् । १६९२ यक्ष पूजायाम् । १६९३ स्यम वितर्के । १६९४ गूर उद्यमने । १६९५ शम १६९६ लक्ष आलोचने । १६९७ कुत्स अवक्षेपणे । १६९८ त्रुट छेदने । कुट इत्येके ॥ १६९९ गल स्रवणे । १७०० भल आभण्डने ।

१७०१ कूट आप्रदाने । अवसादन इत्येके ॥ १७०२ कुट्ट प्रतापने । १७०३ वन्चु प्रलम्भने । १७०४ वृष शक्तिबन्धने । १७०५ मद तृप्तियोगे । १७०६ दिवु परिकूजने । १७०७ गृ विज्ञाने । १७०८ विद चेतनाख्यानविवासेषु । १७०९ (मान) मन स्तम्भे । १७१० यु जुगुप्सायाम् । १७११ कुस्म नाम्नो वा कुत्सितस्मयने ॥ **इत्याकुस्मीयाः** ॥ १७१२ चर्च अध्ययने । १७१३ बुक्क भाषणे । १७१४ शब्द उपसर्गादाविष्कारे च । १७१५ कण निमीलने । १७१६ जभि नाशने । १७१७ षूद क्षरणे । १७१८ जसु ताडने । १७१९ पश बन्धने । १७२० अम रोगे । १७२१ चट १७२२ स्फुट भेदने । १७२३ घट सङ्घाते । हन्त्यर्थाश्च ॥ १७२४ दिवु मर्दने । १७२५ अर्ज प्रतियत्ने । १७२६ घुषिर् विशब्दने । १७२७ आङः क्रन्द सातत्ये । १७२८ लस शिल्पयोगे । १७२९ तसि १७३० भूष अलङ्करणे । (घोष असने, मोक्ष आसने) ॥ १७३१ अर्ह पूजायाम् । १७३२ ज्ञा नियोगे । १७३३ भज विश्राणने । १७३४ शृधु प्रसहने । १७३५ यत निकारोपस्कारयोः । १७३६ रक १७३७ लग आस्वादने । रघ इत्येके । रग इत्यन्ये ॥ १७३८ अन्चु विशेषणे । १७३९ लिगि चित्रीकरणे । १७४० मुद संसर्गे । १७४१ त्रस धारणे । ग्रहण इत्येके । वारण इत्यन्ये ॥ १७४२ उध्रस उञ्छे । उकारो धात्ववयव इत्येके । न इत्यन्ये ॥ १७४३ मुच प्रमोचने मोदने च । १७४४ वस स्नेहछेदापहरणेषु । १७४५ चर संशये । १७४६ च्यु सहने । हसने चेत्येके । च्युस इत्येके ॥ १७४७ भुवोऽवकल्कने । चिन्तन इत्येके ॥ १७४८ कृपेश्च ॥ आ स्वदः सकर्मकात् ॥ अतः परं स्वदिमभिव्याप्य सम्भवत्कर्मकेभ्य एव णिच् ॥ १७४९ ग्रस ग्रहणे । १७५० पुष धारणे । १७५१ दल विदारणे । १७५२ पट १७५३ पुट १७५४ लुट १७५५ तुजि १७५६ मिजि १७५७ पिजि १७५८ लुजि १७५९ भजि १७६० लघि १७६१

त्रसि १७६२ पिसि १७६३ कुसि १७६४ दशि १७६५ कुशि १७६६ घट १७६७ घटि १७६८ बृहि १७६९ बर्ह १७७० बल्ह १७७१ गुप १७७२ धूप १७७३ विच्छ १७७४ चीव १७७५ पुथ १७७६ लोकृ १७७७ लोचृ १७७८ णद १७७९ कुप १७८० तर्क १७८१ वृतु १७८२ वृधु भाषार्थाः । १७८३ रुट १७८४ लजि १७८५ अजि १७८६ दसि १७८७ भृशि १७८८ रुशि १७८९ शीक १७९० रुसि १७९१ नट १७९२ पुटि १७९३ जि १७९४ चि (जुचि) १७९५ रघि १७९६ लघि १७९७ अहि १७९८ रहि १७९९ महि च । १८०० लडि १८०१ तुड १८०२ नल च । १८०३ पूरी आप्यायने । १८०४ रुज हिंसायाम् । १८०५ ष्वद आस्वादने । स्वाद इत्येके ॥ आ धृषाद्वा ॥ इत ऊर्ध्वं धृषधातुमभिव्याप्य वैकल्पिकणिचः ॥ १८०६ युज १८०७ पृच संयमने । १८०८ अर्च पूजायाम् । १८०९ षह मर्षणे । १८१० ईर क्षेपे । १८११ ली द्रवीकरणे । १८१२ वृजी वर्जने । १८१३ वृञ् आवरणे । १८१४ जॄ वयोहानौ । १८१५ ज्रि च । १८१६ रिच वियोजनसंपर्चनयोः । १८१७ शिष असर्वोपयोगे । १८१८ तप दाहे । १८१९ तृप तृप्तौ । संदीपन इत्येके ॥ १८२० छृदी संदीपने । चृप छृप तृप दृप संदीपन इत्येके ॥ १८२१ दृभी ग्रन्थे (भये) । १८२२ दृभ सन्दर्भे । १८२३ श्रथ मोक्षणे । हिंसायाम् इत्यन्ये ॥ १८२४ मी गतौ । १८२५ ग्रन्थ बन्धने । १८२६ शीक आमर्षणे । १८२७ चीक च । १८२८ अर्द हिंसायाम् ॥ **स्वरितेत्** ॥ १८२९ हिसि हिंसायाम् । १८३० अर्ह पूजायाम् । १८३१ आङःषद पद्यर्थे । १८३२ शुन्ध शौचकर्मणि । १८३३ छद अपवारणे ॥ **स्वरितेत्** ॥ १८३४ जुष परितर्कणे । परितर्पण इत्यन्ये ॥ १८३५ धूञ् कम्पने । १८३६ प्रीञ् तर्पणे । १८३७ श्रन्थ १८३८ ग्रन्थ सन्दर्भे । १८३९ आप्लृ लम्भने ॥ **स्वरितेदयमि-**

त्येके ॥ १८४० तनु श्रद्धोपकरणयोः । उपसर्गाच्च दैर्घ्ये ॥ चन श्रद्धोपहननयोरित्येके ॥ १८४१ वद संदेशवचने ॥ **स्वरितेत्** ॥ **अनुदात्तेदित्येके** ॥ १८४२ वच परिभाषणे । १८४३ मान पूजायाम् । १८४४ भू प्राप्तावात्मनेपदी । णिच्संनियोगेनैव ॥ आत्मनेपदमित्येके ॥ १८४५ गर्ह विनिन्दने । १८४६ मार्ग अन्वेषणे । १८४७ कठि शोके । प्रायेण उत्पूर्वः उत्कण्ठावचनः ॥ १८४८ मृजू शौचालङ्कारयोः । १८४९ मृष तितिक्षायाम् ॥ **स्वरितेत्** ॥ १८५० धृष प्रसहने ॥ **इत्याधृषीयाः** ॥ **अथादन्ताः** ॥ १८५१ कथ वाक्यप्रबन्धे । १८५२ वर ईप्सायाम् । १८५३ गण सङ्ख्याने । १८५४ शठ १८५५ श्वठ सम्यगवभाषणे । १८५६ पट १८५७ वट ग्रन्थे । १८५८ रह त्यागे । १८५९ स्तन १८६० गदी देवशब्दे । १८६१ पत गतौ वा । वा अदन्त इत्येके ॥ १८६२ पष अनुपसर्गात् (गतौ) । १८६३ स्वर आक्षेपे । १८६४ रच प्रतियत्ने । १८६५ कल गतौ सङ्ख्याने च । १८६६ चह परिकल्कने । १८६७ मह पूजायाम् । १८६८ सार १८६९ कृप १८७० श्रथ दौर्बल्ये । १८७१ स्पृह ईप्सायाम् । १८७२ भाम क्रोधे । १८७३ सूच पैशुन्ये । १८७४ खेट भक्षणे । तृतीयान्त इत्येके । खोट इत्यन्ये ॥ १८७५ क्षोट क्षेपे । १८७६ गोम उपलेपने । १८७७ कुमार क्रीडायाम् । १८७८ शील उपधारणे । १८७९ साम सान्त्वप्रयोगे । १८८० वेल कालोपदेशे । काल इति पृथग्धातुरित्येके ॥ १८८१ पल्पूल लवनपवनयोः । १८८२ वात सुखसेवनयोः । गतिसुखसेवनेष्वित्येके ॥ १८८३ गवेष मार्गणे । १८८४ वास उपसेवायाम् । १८८५ निवास आच्छादने । १८८६ भाज पृथक्कर्मणि । १८८७ सभाज प्रीतिदर्शनयोः । प्रीतिसेवनयोरित्येके ॥ १८८८ ऊन परिहाणे । १८८९ ध्वन शब्दे । १८९० कूट परितापे । परिदाह इत्यन्ये ॥ १८९१ सङ्केत १८९२ ग्राम १८९३ कुण

१८९४ गुण चामन्त्रणे । चात्कूटोऽपि इति मैत्रेयः ॥ १८९५ केत श्रावणे निमन्त्रणे च । १८९६ कूण सङ्कोचनेऽपि । १८९७ स्तेन चौर्ये । **आगर्वादात्मनेपदिनः** ॥ १८९८ पद गतौ । १८९९ गृह ग्रहणे । १९०० मृग अन्वेषणे । १९०१ कुह विस्मापने । १९०२ शूर १९०३ वीर विक्रान्तौ । १९०४ स्थूल परिबृंहणे । १९०५ अर्थ उपयाच्ञायाम् । १९०६ सत्र सन्तानक्रियायाम् । १९०७ गर्व माने ॥ **इत्यागर्वीयाः** ॥ १९०८ सूत्र वेष्टने । १९०९ मूत्र प्रस्रवणे । १९१० रूक्ष पारुष्ये । १९११ पार १९१२ तीर कर्मसमाप्तौ । १९१३ पुट संसर्गे । १९१४ धेक दर्शन इत्येके । १९१५ कत्र शैथिल्ये । कर्त इत्यप्येके ॥ 'प्रातिपदिकाद्धात्वर्थे बहुलमिष्ठवच्च' (ग १८६) 'तत्करोति तदाचष्टे' (ग १८७) । 'तेनातिक्रामति' (ग १८८) । 'धातुरूपं च' (ग १८९) । 'आख्यानात्कृतस्तदाचष्टे कृल्लुक्प्रकृतिप्रत्यापत्तिः प्रकृतिवच्च कारकम्' (वा १७६८) । 'कर्तृकरणाद्धात्वर्थे' (ग १९०) । १९१६ बष्क दर्शने । १९१७ चित्र चित्रीकरणे । कदाचिद्दर्शने ॥ १९१८ अंस समाघाते । १९१९ वट विभाजने । १९२० लज प्रकाशने । वटि लजि इत्येके ॥ १९२१ मिश्र सम्पर्के । १९२२ सङ्ग्राम युद्धे ॥ **अनुदात्तेत्** ॥ १९२३ स्तोम श्लाघायाम् । १९२४ छिद्र कर्णभेदने । करणभेदन इत्येके । कर्ण इति धात्वन्तरमित्यपरे ॥ १९२५ अन्ध दृष्ट्युपघाते । उपसंहार इत्यन्ये ॥ १९२६ दण्ड दण्डनिपातने । १९२७ अङ्क पदे लक्षणे च । १९२८ अङ्ग च । १९२९ सुख १९३० दुःख तत्क्रियायाम् । १९३१ रस आस्वादनस्नेहनयोः । १९३२ व्यय वित्तसमुत्सर्गे । १९३३ रूप रूपक्रियायाम् । १९३४ छेद द्वैधीकरणे । १९३५ छद अपवारणे । १९३६ लाभ प्रेरणे । १९३७ व्रण गात्रविचूर्णने । १९३८ वर्ण वर्णक्रियाविस्तारगुणवचनेषु । बहुलमेतन्निदर्शनम् इत्येके ॥ १९३९ पर्ण हरितभावे । १९४० विष्क दर्शने । १९४१ क्षप प्रेरणे । १९४२ वस

निवासे । १९४३ तुत्थ आवरणे । एवं आन्दोलयति प्रेङ्खोलयति विडम्बयति अवधीरयति इत्यादि । अन्ये तु दशगणपाठो बहुलमित्याहुः । तेनेह अपठिता अपि सौत्राः लौकिकाः वैदिका अपि द्रष्टव्या इत्याहुः । इतरे तु नवगणीपठिते-भ्योऽपि क्वचित् स्वार्थे णिज्भवति, बहुलग्रहणात् तेन रामो राज्यमर्चीकरत् इत्यादि सिद्धिरित्याहुः । चुरादिभ्य एव बहुलं णिजित्यन्ये ॥ णिङङ्गान्निरसने । श्वेताश्वाश्वतरगालोडिताह्वरकाणामश्वतरेतकलोपश्च । पुच्छादिषु प्रातिपदिकाद्धा-त्वर्थ इत्येव सिद्धम् ॥ इति स्वार्थणिजन्ताश्चुरादयः ॥ १० ॥

इति श्रीपाणिनिमुनिप्रणीतो धातुपाठः समाप्तः ॥

ॐ नमः पाणिनिकात्यायनपतञ्जलिभ्यो शब्दविद्यासम्प्रदाय-
कर्तृभ्यो नमो महद्भ्यो नमो गुरुभ्यः ॥

अथ पाणिनीया शिक्षा ।

अथ शिक्षां प्रवक्ष्यामि पाणिनीयं मतं यथा । शास्त्रानुपूर्वं तद्विद्याद्यथोक्तं लोकवेदयोः ॥ १ ॥ प्रसिद्धमपि शब्दार्थमविज्ञातमबुद्धिभिः । पुनर्व्यक्तीकरिष्यामि वाच उच्चारणे विधिम् ॥ २ ॥ त्रिषष्टिश्चतुःषष्टिर्वा वर्णाः शम्भुमते मताः । प्राकृते संस्कृते चापि स्वयं प्रोक्ताः स्वयम्भुवा ॥ ३ ॥ स्वरा विंशतिरेकश्च स्पर्शानां पञ्चविंशतिः । यादयश्च स्मृता ह्यष्टौ चत्वारश्च यमाः स्मृताः ॥ ४ ॥ अनुस्वारो विसर्गश्च ᳲकᳲपौ चापि पराश्रितौ । दुःस्पृष्टश्चेति विज्ञेयो ऌकारः प्लुत एव च ॥ ५ ॥ (१) ॥ आत्मा बुद्ध्या समेत्यार्थान्मनो युङ्क्ते विवक्षया । मनः कायाग्निमाहन्ति स प्रेरयति मारुतम् ॥ ६ ॥ मारुतस्तूरसि चरन्मन्द्रं जनयति स्वरम् । प्रातःसवनयोगं तं छन्दोगायत्रमाश्रितम् ॥ ७ ॥ कण्ठे माध्यंदिनयुगं

मध्यमं त्रैष्टुभानुगम् । तारं तार्तीयसवनं शीर्षण्यं जागतानुगम् ॥ ८ ॥ सोदीर्णो मूर्ध्न्यभिहतो वक्त्रमापद्य मारुतः । वर्णाञ्जनयते तेषां विभागः पञ्चधा स्मृतः॥९॥ स्वरतः कालतः स्थानात्प्रयत्नानुप्रदानतः । इति वर्णविदः प्राहुर्निपुणं तं निबोधत ॥ १० ॥ (२) ॥ उदात्तश्चानुदात्तश्च स्वरितश्च स्वरास्त्रयः । ह्रस्वो दीर्घः प्लुत इति कालतो नियमा अचि ॥ ११ ॥ उदात्तो निषादगान्धारावनुदात्त ऋषभधैवतौ । स्वरितप्रभवा ह्येते षड्जमध्यमपञ्चमाः ॥ १२ ॥ अष्टौ स्थानानि वर्णानामुरः कण्ठः शिरस्तथा । जिह्वामूलं च दन्ताश्च नासिकोष्ठौ च तालु च ॥ १३ ॥ ओभावश्च विवृत्तिश्च शषसा रेफ एव च । जिह्वामूलमुपध्मा च गतिरष्टविधोष्मणः ॥ १४ ॥ यद्योभावप्रसन्धानमुकारादिपरं पदम् । स्वरान्तं तादृशं विद्याद्यदन्यद्व्यक्तमूष्मणः ॥ १५ ॥ (३) ॥ हकारं पञ्चमैर्युक्तमन्तःस्थाभिश्च संयुतम् । औरस्यं तं विजानीयात्कण्ठ्यमाहुरसंयुतम् ॥ १६ ॥ कण्ठ्यावहाविचुयशास्तालव्या ओष्ठजावुपू । स्युर्मूर्धन्या ऋटुरषा दन्त्या लृतुलसाः स्मृताः ॥१७॥ जिह्वामूले तु कुः प्रोक्तो दन्त्योष्ठ्यो वः स्मृतो बुधैः । एऐ तु कण्ठतालव्यावोऔ कण्ठोष्ठजौ स्मृतौ ॥ १८ ॥ अर्धमात्रा तु कण्ठ्या स्यादेकारैकारयोर्भवेत् । ओकारौकारयोर्मात्रा तयोर्विवृतसंवृतम् ॥ १९ ॥ संवृतं मात्रिकं ज्ञेयं विवृतं तु द्विमात्रिकम् । घोषा वा संवृताः सर्वे अघोषा विवृताः स्मृताः ॥ २० ॥ (४) ॥ स्वराणामूष्मणां चैव विवृतं करणं स्मृतम् । तेभ्योऽपि विवृतावेङौ ताभ्यामैचौ तथैव च ॥ २१ ॥ अनुस्वारयमाणां च नासिकास्थानमुच्यते । अयोगवाहा विज्ञेया आश्रयस्थानभागिनः ॥ २२ ॥ अलाबुवीणा निर्घोषो दन्त्यमूल्यस्वरा ननु । अनुस्वारस्तु कर्तव्यो नित्यं ह्रोः शषसेषु च ॥ २३ ॥ अनुस्वारे विवृत्यां तु विरामे चाक्षरद्वये । द्विरोष्ठ्यौ तु विगृह्णीयाद्यत्रौकारवकारयोः ॥ २४ ॥ व्याघ्री यथा हरेत्पुत्रान्दंष्ट्राभ्यां न च पीडयेत् । भीता पतनभेदाभ्यां तद्वद्वर्णान्प्रयोजयेत् ॥ २५ ॥ (५) ॥ यथा सौराष्ट्रिका नारी तक्राँ इत्यभिभाषते । एवं रङ्गाः प्रयोक्तव्याः खे अराँ इव खेदया ॥ २६ ॥ रङ्गवर्णं प्रयुञ्जीरन्नो ग्रसेत्पूर्वमक्षरम् । दीर्घस्वरं प्रयुञ्जीयात्पश्चान्नासिक्यमाचरेत् ॥ २७ ॥ हृदये चैकमात्र-

स्त्वर्धमात्रस्तु मूर्धनि । नासिकायां तथार्धं च रङ्गस्यैवं द्विमात्रता ॥ २८ ॥ हृदयादुत्करे तिष्ठन्कांस्येन स्वमनुस्वरन् । मार्दवं च द्विमात्रं च जघन्वाँ इति निदर्शनम् ॥ २९ ॥ मध्ये तु कम्पयेत्कम्पमुभौ पार्श्वौ समौ भवेत् । स रङ्गं कम्पयेत्कम्पं रथीवेति निदर्शनम् ॥ ३० ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्या नाव्यक्ता न च पीडिताः । सम्यग्वर्णप्रयोगेण ब्रह्मलोके महीयते ॥ ३१ ॥ (६) ॥ गीती शीघ्री शिरःकम्पी तथा लिखितपाठकः । अनर्थज्ञोऽल्पकण्ठश्च षडेते पाठकाधमाः ॥ ३२ ॥ माधुर्यमक्षरव्यक्तिः पदच्छेदस्तु सुस्वरः । धैर्यं लयसमर्थं च षडेते पाठका गुणाः ॥ ३३ ॥ शङ्कितं भीतमुद्धृष्टमव्यक्तमनुनासिकम् । काकस्वरं शिरसिगतं तथा स्थानविवर्जितम् ॥ ३४ ॥ उपांशुदष्टं त्वरितं निरस्तं विलम्बितं गद्गदितं प्रगीतम् । निष्पीडितं ग्रस्तपदाक्षरं च वदेन्न दीनं न तु सानुनास्यम् ॥ ३५ ॥ प्रातः पठेन्नित्यमुर स्थितेन स्वरेण शार्दूलरुतोपमेन । मध्यंदिने कण्ठगतेन चैव चक्राह्वसंकूजितसन्निभेन ॥ ३६ ॥ तारं तु विद्यात्सवनं तृतीयं शिरोगतं तच्च सदा प्रयोज्यम् । मयूरहसान्यभृतस्वराणां तुल्येन नादेन शिरःस्थितेन ॥ ३७ ॥ (७) ॥ अचोऽस्पृष्टा यणस्त्वीषन्नेमस्पृष्टा शरः स्मृताः । शेषाः स्पृष्टा हलः प्रोक्ता निबोधानुप्रदानतः ॥ ३८ ॥ यमोऽनुनासिका न हौ (हो) नादिनो हझष स्मृताः । ईषन्नादा यणो जश्च श्वासिनस्तु खफादयः ॥ ३९ ॥ ईषच्छ्वासांश्चरो विद्याद्गोर्धामैतत्प्रचक्षते । दाक्षीपुत्रः पाणिनिना येनेदं व्यापितं भुवि ॥ ४० ॥ छन्दः पादौ तु वेदस्य हस्तौ कल्पोऽथ पठ्यते । ज्योतिषामयनं चक्षुर्निरुक्तं श्रोत्रमुच्यते ॥ ४१ ॥ शिक्षा घ्राणं तु वेदस्य मुखं व्याकरणं स्मृतम् । तस्मात्साङ्गमधीत्यैव ब्रह्मलोके महीयते ॥ ४२ ॥ (८) ॥ उदात्तमाख्याति वृषोऽङ्गुलीनां प्रदेशिनीमूलनिविष्टमूर्धा । उपान्तमध्ये स्वरितं धृतं च कनिष्ठिकायामनुदात्तमेव ॥ ४३ ॥ उदात्तं प्रदेशिनीं विद्यात्प्रचयं मध्यतोऽङ्गुलिम् निहतं तु कनिष्ठिक्यां स्वरितोपकनिष्ठिकाम् ॥ ४४ ॥ अन्तोदात्तमाद्युदात्तमुदात्तमनुदात्तं नीचस्वरितम् । मध्योदात्तं स्वरितं द्व्युदात्तं त्र्युदात्तमिति नवपदशय्या ॥ ४५ ॥ अग्निः सोमः प्रावो वीर्यं हविषां स्वर्बृहस्पतिरिन्द्राबृहस्पती ।

अग्निरित्यन्तोदात्तं सोम इत्याद्युदात्तं प्रेत्युदात्तं व इत्यनुदात्तं वीर्यं नीचस्वरितम् ॥ ४६ ॥ हविषां मध्योदात्तं स्वरिति स्वरितम् । बृहस्पतिरिति द्व्युदात्तमिन्द्रा-बृहस्पती इति त्र्युदात्तम् ॥ ४७ ॥ अनुदात्तो हृदि ज्ञेयो मूर्ध्न्युदात्त उदाहृतः । स्वरितः कर्णमूलीयः सर्वास्ये प्रचयः स्मृतः ॥ ४८ ॥ (९) चाषस्तु वदते मात्रां द्विमात्रं त्वेव वायसः । शिखी रौति त्रिमात्रं तु नकुलस्त्वर्धमात्रकम् ॥ ४९ ॥ कुतीर्थादागतं दग्धमपवर्णं च भक्षितम् । न तस्य पाठे मोक्षोऽस्ति पापाहेरिव किल्बिषात् ॥ ५० ॥ सुतीर्थादागतं व्यक्तं स्वाम्नायं सुव्यवस्थितम् । सुस्वरेण सुवक्त्रेण प्रयुक्तं ब्रह्म राजते ॥ ५१ ॥ मन्त्रो हीनः स्वरतो वर्णतो वा मिथ्याप्रयुक्तो न तमर्थमाह । स वाग्वज्रो य[illegible]ानं हिनस्ति यथेन्द्रशत्रुः स्वरतोऽपराधात् ॥ ५२ ॥ अवक्षरं ह्यनायुष्यं विस्वरं व्याधिपीडितम् । अक्षताशस्त्र-रूपेण वज्रं पतति मस्तके ॥ ५३ ॥ हस्तहीनं तु योऽधीते स्वरवर्णविवर्जितम् । ऋग्यजुःसामभिर्दग्धो वियोनिमधिगच्छति ॥ ५४ ॥ हस्तेन वेदं योऽधीते स्वरवर्णार्थसंयुतम् । ऋग्यजुःसामभिः पूतो ब्रह्मलोके महीयते ॥ ५५ ॥ (१०)॥ शङ्करः शाङ्करीं प्रादाद्दाक्षीपुत्राय धीमते । वाङ्मयेभ्यः समाहृत्य देवीं वाचमिति स्थितिः ॥ ५६ ॥ येनाक्षरसमाम्नायमधिगम्य महेश्वरात् । कृत्स्नं व्याकरणं प्रोक्तं तस्मै पाणिनये नमः ॥ ५७ ॥ अज्ञानान्धस्य लोकस्य ज्ञानाञ्जनशलाकया । चक्षुरुन्मीलितं येन तस्मै पाणिनये नमः ॥ ५८ ॥ त्रिनयनमभिमुखनिःसृता-मिमां य इह पठेत्प्रयतश्च सदा द्विजः । स भवति धनधान्यपशुपुत्रकीर्तिमानतुलं च सुखं समश्नुते दिवीति दिवीति ॥ ५९ ॥ अथ शिक्षामात्मोदात्तश्च हकारं स्वराणां यथा गीत्यचोस्पृष्टोदात्तं चाषस्तु शङ्कर एकादश ॥

इति श्रीपाणिनीया शिक्षा समाप्ता ॥

[illegible] E౯౦౨

SRI CHAMARAJENDRA SANSKRIT COLLEGE
~~45~~ LIBRARY 617.
Class H. ~~43.~~ 72 Ac. No. ~~718.~~
Author
Title
Part II

Lent	Returned	Lent	Returned	Lent	Returned

SRI CHAMARAJENDRA SANSKRIT COLLEGE
LIBRARY

This book was loaned on the last date mentioned below and it is returnable within a fortnight therefrom unless the loan is renewed.

1641-36 B.P.